

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- ❖ 1922-2022. Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ, ΤΟ ΞΑΝΑΖΩΝΤΑΝΕΜΑ ΤΗΣ ΠΙΚΡΑΜΕΝΗΣ ΜΝΗΜΗΣ
- ❖ Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
- ❖ ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΜΙΣΟΣ
- ❖ Η ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
- ❖ ΕΝΙΣΧΥΣΤΕ ΤΗΝ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ
- ❖ Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
- ❖ Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

Περιεχόμενα

67

ΣΧΟΛΙΑ 65

1922-2022. Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ. ΤΟ ΞΑΝΑΖΩΝΤΑΝΕΜΑ ΤΗΣ ΠΙΚΡΑΜΕΝΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Τῆς κ. Ζωῆς Γκενάκου..... 67

72

Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Τοῦ κ. Ἰωάννη Μαρκότση 72

ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΜΙΣΟΣ. Η ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΙ ΣΚΟΤΕΙΝΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Τοῦ κ. Ἀλέξανδρου Κακαβούλη 78

81

Η ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τοῦ κ. Κωνσταντίνου Δ. Ρίζου..... 81

ΕΝΙΣΧΥΣΤΕ ΤΗΝ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ

Τοῦ κ. Γεωργίου Θ. Μηλίτη 85

91

Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Τοῦ κ. Εὐσταθίου Ριμπᾶ..... 91

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΠΑΝΩ ΣΤΙΣ ΒΟΥΝΟΚΟΡΦΕΣ

Τοῦ κ. Ἀνδρέα Δημάκη..... 94

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ 95

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Όργανο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν Ἰδρυτής: **Γ. Θ. Κολιτσάρας** (+1989)

Ἐκδότριας - Ἰδιοκτῆτης: **Χ.Ε.Ε.Α.**

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα, Τηλ.-Fax: 210 32.27.100,

e-mail: ellinochr.agogi@gmail.com

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό νόμο καί ἐπιμελητής ἐκδόσεως:

Ἰωάννης Μαρκότσης, Διαγόρα 35, 153 44 Γέρακος, Τηλ.: 210 66.12.399

Διευθύνεται ἀπό Συντακτική Ἐπιτροπή

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.», Ἀνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Ἀχαρνῶν

T. 210 3410436, F. 210 3425967 • www.lychnia.com, info@lychnia.com

Τιμή τεύχους **1,50€**

Ἐτήσια συνδρομή: Ἐσωτερικοῦ 15€, Κύπρου 20€, Ἐξωτερικοῦ 20€ • 25\$

Ἀθήνα - Αὐγουστος 2022

ΟΔΗΓΙΕΣ: Ἐπιστολές, συνεργασίες, ἐπιταγές, βιβλία καί ἄλλα ἔντυπα νά στέλνονται στό γραφεῖο τῆς Χ.Ε.Ε.Α., Καρύτση 14, 10561 Ἀθήνα.

• Τό Γραφεῖο εἶναι ἀνοικτό κάθε ἐργάσιμη ἡμέρα ἀπό 9 π.μ. ἕως 1 μ.μ.

Τεύχη τοῦ περιοδικοῦ πωλοῦνται στό βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ» στήν Ἀθήνα καί σέ ἄλλες ἐπαρχιακές πόλεις, καθώς καί στό γραφεῖο τῆς Χ.Ε.Ε.Α. στήν Ἀθήνα.

• Ἡ δημοσίευση τῶν ἀρθρῶν ἐγκρίνεται ἀπό τή Συντακτική Ἐπιτροπή. Ὅσοι θέλουν παρουσίαση τοῦ βιβλίου τους, παρακαλοῦνται νά ἀποστέλουν δύο ἀντίτυπα, ἕνα γιά ἀπλή ἀγγελία καί γιά τή βιβλιοθήκη τῆς Ἐνώσεως καί ἄλλο γιά τόν μέλλοντα νά κάμει τήν βιβλιοπαρουσίαση. Ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή ἔχει τό δικαίωμα νά μὴν ἐγκρίνει τή δημοσίευση βιβλιοκρισιῶν γιά βιβλία ἄσχετα μέ τό περιεχόμενο καί τή γραμμή τοῦ περιοδικοῦ. Τήν εὐθύνη γιά τὰ δημοσιευμένα κείμενα φέρουν οἱ συγγραφεῖς τους.

«... ἡ Ἰωνία εἶχε πολύ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά ὀλόκληρο τό Χριστιανικό κόσμο. Εἶναι ἡ χώρα τῶν πέντε Πόλεων τῆς Ἀποκαλύψεως, τῶν Ἐπτά Ἐκκλησιῶν καί τοῦ θαυμαστοῦ μυστικιστικοῦ ποιήματος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη. Ἐξῆ ἀπ' τῆς κανδήλης ἔσβησαν γιά πάντα πρῖν ἀπό πολλά χρόνια, ἡ κανδήλα ὁμως τῆς Σμύρνης ἔκαιε μέ μεγάλη λάμψη μέχρι τήν καταστροφή τῆς στίς δέκα τρεῖς Σεπτεμβρίου 1922 ἀπ' τοὺς Τούρκους τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ καί τό θάνατο τοῦ τελευταίου τῶν μεγάλων Ἱεραρχῶν τῆς, τοῦ ὁποίου τό μαρτύριο ἔκλεισε μέ τρόπο ἐπάξιο τήν ἔνδοξη Χριστιανική ἱστορία τῆς.

Ὁ Πολύκαρπος, ὁ προστάτης ἅγιος τῆς Σμύρνης, στή διάρκεια τῆς ὑπάρξεώς τῆς σάν Χριστιανικῆς πόλεως εἶχε καεῖ ζωντανός σέ ἕνα ἀρχαῖο στάδιο, τοῦ ὁποίου τό περίγραμμα εἶναι ἀκόμα ὀρατό, στίς 26 Φεβρουάριου τοῦ 166 μ.Χ. Ὁ Χρυσόστομος βασανίστηκε καί κατατεμαχίστηκε ἀπ' τόν Τουρκικό ὄχλο μπροστά στό στρατηγεῖο τῶν Κεμαλικῶν δυνάμεων στή Σμύρνη στίς 9 Σεπτεμβρίου 1922. Στή Μικρά Ἀσία εἶχαν συνέλθει οἱ μεγάλες Χριστιανικές Σύνοδοι τῆς Νίκαιας, τῆς Ἐφέσου καί τῆς Χαλκηδόνας καί ἐκεῖ γεννήθηκαν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀπόστολος Παῦλος, καί οἱ δύο Γρηγόριοι. Στήν Ἐφεσο ἐπίσης κοντά στή Σμύρνη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος πάλαιψε μέ θηρία σάν νά ἦταν ἄνθρωποι».

George Horton, Ἡ κατάρα τῆς Ἀσίας, Ἔστια Ν. Σμύρνης, τόποις: Ἀτλαντίς - Μ. Πεχλιβανίδης, Ἀθήνα x.x.

Περί τῆς Σεξουαλικῆς Ἀγωγῆς στό Σχολεῖο

Κατά καιρούς, σέ δημόσιες συζητήσεις ἢ παρεμβάσεις, θρησκευόμενοι –ἐκπαιδευτικοί καί ὄχι μόνο– τοποθετοῦνται μέ τρόπο καί ἐπιχειρηματολογία πού αὐτοαναίρεται. Θέλουμε στό παρόν σημείωμα, νά ἐστιάσουμε στό θέμα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ «μαθήματος» τῆς Σεξουαλικῆς Ἀγωγῆς.

Κατ’ ἀρχήν θά πρέπει νά καταστεῖ σαφές γιά ὅλους, ἄρα καί γιά τούς παρεμβαίνοντες, ἂν συμφωνοῦμε ἢ διαφωνοῦμε. Καί ἡ τοποθέτηση αὐτή θά πρέπει νά εἶναι προϊόν προσωπικῆς ἐκτίμησης πού θά συνεκτιμᾷ τά πορίσματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, τίς θέσεις τῶν ἐιδικῶν ψυχολόγων καί ψυχιάτρων, καθῶς ἡ θεματική δέν ἄπτεται μόνο ἑνός ἐπιστημονικοῦ πεδίου.

Δεύτερον, πρέπει νά τοποθετηθοῦμε γενικά ἐπί τῆς ἀνάγκης υπάρξεώς της. Συμφωνοῦμε νά μή γίνεται καί νά ἐνημερώνονται τά παιδιά ἀπό τά λεγόμενα «πρωινάδικα», τά πάσης φύσεως films ἢ σειρές πού ὅπως ἀκοῦμε ἀφθόνως διατίθενται στίς διάφορες τηλεοπτικές πλατφόρμες;

Τρίτον, πρέπει νά τοποθετούμαστε γιά τό ἂν τό «μάθημα» θά σχετίζεται μέ τούς ἐκπαιδευτικούς κάθε βαθμίδας καί ἐιδικότητας, ἢ ἂν θά πρέπει νά ἀνατεθεῖ σέ ἐιδικούς ἐπιστήμονες. Καί ἐπί τοῦ ἰδίου σημείου, ἂν αὐτοί θά πρέπει νά ἀποκτήσουν κάποια παιδαγωγική-διδασκτική ἐπιμόρφωση.

Τέταρτον, ἂν τό «μάθημα» θά διδάσκεται στά ὑφιστάμενα τμήματα (δηλαδή μικτά) ἢ ἂν θά γίνεται σέ ὁμάδες τοῦ ἰδίου φύλου, γιά λόγους πού δέν νομίζουμε πώς χρειάζεται ἐπεξήγηση.

Πέμπτον, εἶναι γνωστό ὅτι ὁ ἐκπαιδευτικός στά ὑπόλοιπα μαθήματα ἔχει κι αὐτός τή δυνατότητα τῆς πρωτοτυπίας-πρωτοβουλίας γιά τήν προσφορά τῆς νέας ὕλης ἢ τήν ἐμπέδωση-ἀνατροφοδότηση τῆς ἤδη προσφερθείσης. Προσοχή! ἀποφεύγουμε σκοπίμως γιά τό παρόν θέμα τόν ὄρο ἀξιολόγηση. Θά ἰσχύσει τό ἴδιο καί γιά τούς διδάσκοντες τό συγκεκριμένο «μάθημα» καί ἂν ναί, ποίος θά προβαίνει σέ ἐκτίμηση τῆς ὀρθότητος ἢ μή; Καί ἡ ὑπέρβαση στό παρόν θέμα θά περνάει ἀπαρητήρητη ὅπως συμβαίνει μέχρι τώρα γιά τά ἄλλα μαθήματα; Καί ἂν ὄχι τί προβλέπεται;

Ἐκτο καί τελευταῖο, πολυπράγμονες ἐκπαιδευτικοί, πού ἔχουν ἀποψη γιά ὅλα καί παρεμβαίνουν ἐπί παντός τοῦ ἐπιστητοῦ, καλόν θά εἶναι τήν ἐπιχειρηματολογία γιά πολλά ἄλλα θέματα, νά μὴν τήν χρησιμοποιοῦν καί γιά κάποια εὐαίσθητα θέματα ὅπως τό παρόν. Συγκεκριμένα, μιά κακοποιημένη ἐπιχειρηματολογία γιά ὅλα τά ἐκπαιδευτικά θέματα εἶναι αὐτή τῆς πιλοτικῆς της ἐφαρμογῆς. Κατά κανόνα στά πειραματικά σχολεῖα. Δηλαδή σέ σχολεῖα πρὸς τοῦτο ἰδρυθέντα, σέ σχολεῖα ἢ τμήματα, μέ ἀπολύτως ἐξειδικευμένο προσωπικό. Μπορεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ αὐτό στήν ὑπό συζήτηση περίπτωση; Κατηγορηματικά λέμε ὄχι. Καί θά ἀπευθύναμε τό ἐρώτημα στους καλούς συναδέλφους: Θά ἐπιτρέπατε στό παιδί σας νά εἶναι μέλος μιᾶς τέτοιας τάξης; Γιατί ἂν τό συγκεκριμένο γνωστικό ἀντικείμενο μᾶς φοβίζει γιά τό σύνολο τῶν παιδιῶν, δέν νομίζουμε πώς δέν προκαλεῖ τά ἴδια ἀνακλαστικά ἢ συναισθήματα γιά γιά τή μικρή ὁμάδα ἑνός πειραματικοῦ τμήματος, πολλῶ δέ μᾶλλον, ἂν σ’ αὐτό φοιτᾷ καί τό παιδί μας.

Γιά νά ἀνακεφαλαιώσουμε, εἶναι ἄλλο πράγμα μιά πειραματική διδασκαλία γιά νά

διδαχθεί τό παιδί ἔνα μαθηματικό πρόβλημα ἢ ἔνα γραμματικό φαινόμενο ἢ ἔνα ἀρχαίο κείμενο, γιατί δέν βλάπτεται ψυχικά καί συναισθηματικά, καί δεύτερον, ἄν ἀποτύχει ἡ μέθοδος, μπορεῖ αὐτό νά διορθωθεῖ μέ μιὰ ἄλλη μορφή ἢ μέθοδο διδασκαλίας, ἢ μέ ἀναδιάταξη τῆς ὕλης κ.λπ. Στήν σεξουαλική ἀγωγή, ἡ πειραματική μέθοδος, ἄν εἶναι βλαπτική ἢ ἀστοχῆ ἢ πολύ πρῶιμη, μέ ποιό τρόπο θά θεραπευθεῖ;

Γιά τούς παραπάνω λόγους, θεωροῦμε πῶς τό θέμα αὐτό γιά τό ὅποιο καί σέ παλαιότερο σημεῖωμα εἶχαμε διαφωνία (βλ. τ. 638, σελ. 44 ἔξ., τ. 639, σελ. 91 ἔξ.), δέν χρήζει πειραματικῶν μεθόδων, καί δέν θά λυθεῖ δι' αὐτῶν.

Υπάρχουν θέματα στά ὅποια ἡ οἰκογένεια ἢ ἄλλοι φορεῖς ἀπόλυτης ἐξοικείωσης καί εὐρύτερης ἐμπιστοσύνης λόγω διακριτικότητας μέ τό θέμα, ἔχουν τήν μοναδική εὐθύνη νά δώσουν λύση. Φυσικά δέ, προβληματίζει ἡ σπουδή γιά τήν συμπερίληψη στό σχολικό πρόγραμμα τέτοιας διδακτικῆς διαδικασίας. Ἡ νέα γενιά, εἶναι μᾶλλον παραπληροφορημένη (βλ. ἄρθρο τοῦ Foerster Fr., *Γενετήσιος ἀγωγή. Οἱ ἐπί τῆς φυσιολογίας ὑπερβολές τῆς διαφωτίσεως*, τ. 621, σελ. 53-56), προέρχεται δέ ἀπό μιὰ γενιά πού σάλπισε μέ κάθε μέσο τή διάρρηξη στεγανῶν σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἔρωτική ζωή καί συμπεριφορά καθώς καί τήν ἔλλειψη κάθε διακριτικότητας γι' αὐτή τήν πλευρά τῆς ζωῆς τῆς. Ἄρα, μᾶλλον τό θέμα χρειάζεται τιθάσευση καί ὄχι ἀποχαλίνωση.

Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖο χρέος μας, στό σημεῖο αὐτό, κυρίως γιά τούς χριστιανούς γονεῖς καί ἐκπαιδευτικούς, νά ἐπισημάνουμε τά παρακάτω:

I. Φορεῖς χριστιανικῆς κατάρτησης καί ὑπεύθυνοι αὐτῶν (Κατηχητικῶν Σχολείων, Χ.Μ.Ο., καί ἄλλων ἀντίστοιχων νεανικῶν συντροφικῶν), γνωρίζουν ὅτι ἀπό δεκαετίων, θέματα συναφῆ μέ τό θέμα, περιελήφθησαν στά βοηθήματα καί στό θεματολόγιο τῶν συντροφικῶν αὐτῶν. Μέ διακριτικότητα καί σεβασμό στό θέμα, κυρίως ὅμως σέ ἀμιγεῖς ὁμάδες παιδιῶν καί ἐφήβων.

II. Σημαντικοί ἐπιστήμονες πού ἦσαν

γνωστοί γιά τήν χριστιανική τους πίστη καί ταυτότητα καί ἔχαιραν τῆς ἀποδοχῆς τῶν ὁμοτέχνων τους, ἐξέδωσαν βιβλία πού ἄφησαν τήν σφραγίδα τους γιά τόν τρόπο προσφορᾶς τοῦ θέματος, τά ὅποια ὄχι μόνο βοήθησαν ἀλλά καί ἄντεξαν στό χρόνο. Εἰδικά θά μνημονεύσουμε τό πρωτότυπο ἔργο τοῦ Ψυχιάτρου Ἀριστοῦ Ἀσιπώτη (1910-1983), μέ πολλά ἔργα ἐπί τοῦ θέματος πού ἐξεδόθησαν ἀπό τό «Ἰνστιτοῦτο Ἱατρικῆς Ψυχολογίας καί Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς» στήν σειρά μέ τίτλο «Ψυχολογία καί Ζωή», ἀναφέροντας δύο ἐκ τῶν δεκάδων σχετικῶν ἔργων του : 1. «Ἡ σεξουαλική σφαῖρα καί ὁ νέος ἄνθρωπος», Ἀθῆναι 1969, 2. «Μικρά καί μεγάλα μυστικά: γιά κορίτσια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω», Ἀθῆναι 1970. Γιά ὅσους δέν γνωρίζουν σχετικά μέ τό συγγραφέα, πρέπει νά πούμε πῶς ἦταν ἐκ τῶν στενῶν συνεργατῶν τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ ἡγέτη π. Σεραφεῖμ Παπακώστα, προῖσταμένου τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων ΖΩΗ, μέ τήν εὐλογία τοῦ ὁποίου ιδρύθη τό ἀνωτέρω Ἰνστιτοῦτο, καθώς ἐπίσης ἦταν γνωστή ἡ ἀπό κοινού συμπόρευση μέ τόν Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη.

III. Μέ ἀπόλυτο σεβασμό στήν σοβαρότητα τοῦ θέματος καί στόν ὑπεύθυνο τρόπο μετάδοσής του, συνεισέφερε γενιά χριστιανῶν ἀλλά καί κοσμικῶν παιδαγωγῶν καί ψυχολόγων. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τούς Κων/νο Γεωργούλη, Ἰωάννη Μαρκαντώνη, Εὐάγγελο Θεοδώρου, Γεώργιο Κρουσταλάκη, Ἀλέξανδρο Κακαβούλη, Ἀντ. Δαναοσῆ-Ἀφεντάκη, Ἰ. Κογκούλη, Χ. Βασιλόπουλο. Δέν ἀναφέρουμε ἐπιστήμονες ἄλλων ἐπιστημονικῶν κλάδων, γιά εὐνότους λόγους.

Συνεπῶς, ἀπό τή σκοπιά τοῦ χριστιανοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καί γονέα, ἡ ἀντίρρηση δέν εἶναι γιά τήν σεξουαλική ἀγωγή καθ' ἑαυτήν. Εἶναι γιά τό πού θά γίνει. Εἶναι γιά τό πῶς θά γίνει. Εἶναι γιά τό ἀπό ποιούς θά γίνει. Εἶναι γιά τό ποιό θά εἶναι τό περιεχόμενό της. Γι' αὐτό ἡ συνήθης ἑλληνική πρακτική νά φτιάξουμε κάτι καί μετά θά δοῦμε πῶς θά τό χρησιμοποιοῦμε, στό παρόν θέμα εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό ἐπικίνδυνον.

1922-2022 Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ. ΤΟ ΞΑΝΑΖΩΝΤΑΝΕΜΑ ΤΗΣ ΠΙΚΡΑΜΕΝΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Τῆς κ. **Ζωῆς Γκενάκου**, Φιλολόγου, Καθ. Παν/μίου

Τό χρέος τῆς μνήμης

Ἡ Μικρασιατική καταστροφή τοῦ 1922, ὅπως τονίζεται ἀπό τούς εἰδικούς, εἶναι ἡ μεγαλύτερη συμφορὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι νωπὰ ἀκόμα τὰ ματοβαμμένα χνάρια στὴ Μικρασιατική γῆ, ἀπ' τὸν ἀδικοχαμένο ἀφανισμό τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἄντεξε πολλούς αἰῶνες τὶς ὀρδές διαφόρων βαρβάρων.

Ὅσα χρόνια ὅμως κι ἂν περάσουν δέν σβῆνει ὁ πόνος γιὰ τὸν χαμὸ χιλιάδων Ἑλλήνων στὰ ἁγιασμένα χώματα τῆς ἑλληνικῆς, ἀπ' τὰ πανάρχαια χρόνια, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ γιὰ τὸν ξεριζωμὸ ἀπ' τὶς πατρογονικές ἐστίες ὧσων γλίτωσαν ἀπ' τὸ μαχαίρι τοῦ Τούρκου.

Τὸ ξαναζωντάνεμα τῆς πικραμένης μνήμης ὅμως μπορεῖ νὰ μετατρέπεται σέ δημιουργική ἔμπνευση κάθε φορὰ πού μελετοῦμε στοιχεῖα ἀπὸ ἐκείνη τὴ μεγάλη ἐθνική δοκιμασία.

Ὁ ποιητὴς Γ. Σεφέρης προσεύχεται:

*«Κύριε βοήθα νὰ θυμόμαστε
πῶς ἔγινε τοῦτο τό φονικό»¹.*

Τὸ χρέος τῆς μνήμης. Φοβᾶται ὁ ποιητὴς πῶς μπορεῖ ἡ ἐθνική μνημοσύνη σιγά-σιγά νὰ ἀτονίσει κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν σκοπιμοτήτων τῆς καθημερινότητας ἢ ἀπὸ ἀδιαφορία.

Ἡ Μικρασιατική καταστροφή, μὲ κορωνίδα τὸ ὀλοκαύτωμα τῆς Σμύρνης, ἡ τραγωδία τῆς γενοκτονίας τῶσων Ἑλλήνων δέν πρέπει νὰ ξεθωριάσει μὲ τὸ χρόνο.

«Τώρα πού στὴν Μικρὰ Ἀσία δέν ἀκούγεται πλέον ἑλληνική λαλιά καὶ οἱ ὀρθόδοξες ἐκκλησίες ἔχουν χορταριάσει, τό μόνο πού μένει εἶναι ἡ μνήμη»².

Οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ πολιτιστικές κατακτήσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, συνταιριασμένοι μὲ τὶς θυσίες καὶ τὴν προσφορὰ στὴ μητέρα πατρίδα, εἶναι ἓνα δυνατό προζύμι, ἱκανὸ νὰ ἐμπνεύσει τὶς καινούριες γενιές. Διότι ὅπως εἶχε γραφεῖ στὴν προμετωπίδα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σμύρνης –πού θὰ λειτουργοῦσε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1922– «ἐξ ἀνατολῶν τό φῶς».

Κι αὐτὸ τό φῶς δέν περιλαμβάνει μόνο τὸν πολιτισμὸ, τὴ φιλοσοφία καὶ τὶς ἐπιστῆμες πού ἀνέπτυξαν οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι στὴ προχριστιανική ἐποχή. Σχετίζεται ἐπίσης μὲ τὰ ἔργα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, μὲ τούς ἡρωϊσμούς τῶν ἀκριτῶν κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντοχή τοῦ ἑλληνισμοῦ, τοῦ στεριωμένου στὴν ὀρθοδοξία, κατὰ τὴν μακραιώνη τουρκική σκλαβιά. Οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου ζοῦν καὶ μεγαλοφυοῦν ἀπὸ τὸν 14^{ον} μ.Χ. αἰῶνα κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία καὶ τὸ φόβο τοῦ Τούρκου καὶ ὄνειρεύονται τὴ λευτεριά.

Αὐτὸ τό «ἐξ ἀνατολῶν φῶς» δικαιούται νὰ ἀπαιτεῖ ὥστε ἡ ἐθνική μνήμη νὰ μὴν «προσπερνᾶ καὶ τὴ γενοκτονία τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ὁποία ἄρχισε τό 1913...»³.

1. Σεφέρης Γ., *Ποιήματα*, Ἀθήνα 1982, ἐκδ. Ἰκαρος, σ. 265.

2. Χολέβα Κ., περ. *Πειραική Ἐκκλησία*, ἀρ. φ. 130, Σεπτ. 2002, σ. 21.

3. Ὅπ.π., σ. 22.

Ἡ Μικρασιατική καταστροφή

Τό σχέδιο τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ Μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπιγραμματικά θά μπορούσε νά χωριστεῖ σέ τρεῖς πράξεις.

Πράξη πρώτη

1913. Τό σχέδιο τοῦ Κεμάλ γιά τήν ἐξόντωση τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀφοροῦσε κατ' ἀρχάς τήν ἐπιστράτευση τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ ἀπό 18-45 ἐτῶν στά τάγματα ἐργασίας, τά τάγματα θανάτου ὅπως ὀνομάστηκαν, στά βάρη τῆς Ἀνατολῆς.

Σκοπός ἡ ἐξολόθρευσή τους ἀπό τήν ὁδοιπορία, τήν πείνα, τό κρύο, τήν ἐξουθενωτική ἐργασία. Τά θύματα τῆς περιόδου αὐτῆς ξεπερνοῦν τίς 300.000.

Πράξη δεύτερη

1919. Ἡ νικηφόρα προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπελευθερώνει τή Σμύρνη καί τίς περιοχές τῆς Μ. Ἀσίας ὅπου κυριαρχοῦσε τό ἑλληνικό στοιχεῖο ἀπό τά πανάρχαια χρόνια.

Οἱ Τούρκοι στά μέρη πού δέν εἶχε φτάσει ὁ ἑλληνικός στρατός, συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους καί ἐξορίζουν στά βάρη τῆς Ἀνατολῆς ὅλους τοὺς ἄνδρες ἀπό 14-70 ἐτῶν. Ὅσοι εἶχαν γλιτώσει ἀπό τά τάγματα ἐργασίας τώρα εἶναι αἰχμάλωτοι. Σέ κάποιες περιοχές τοὺς γέρους, τίς γυναῖκες καί τά παιδιά πού εἶχαν ἀπομείνει, τοὺς συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους καί βασανίζοντάς τους τοὺς ὀδηγοῦν στήν ἐξορία.

Σέ ὅσες περιοχές γλίτωσαν ἀπ' τήν αἰχμαλωσία, ἔχουν ἀπομείνει ἀπροστάτευτοι οἱ γέροι, οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά.

Πράξη τρίτη

1922. Ἡ νικηφόρα προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στή Μ. Ἀσία κράτησε περίπου τρία χρόνια.

Τό γλυκοκάραμα τῆς λευτεριάς ξαφνικά ἔσβησε.

Ὑστερα ἦλθε ἡ συμφορά. Τό σπᾶσιμο τοῦ μετώπου, ἡ ὑποχώρηση, ἡ ἀνελέτη σφαγή τῶν Ἑλλήνων, ἡ αἰχμαλωσία, τό λαμπάδιασμα καί τό ὀλοκαύτωμα τῆς Σμύρνης. Ἐγιναν ἀποκαΐδια ὄνειρα καί ἀγῶνες αἰῶνων, ποτίζοντας

τήν πατρική γῆ μέ τό αἷμα τῶν παιδιῶν της. Ἀλαφιασμένο μπουλούκι ὁ ἑλληνισμός πού ἀπόμεινε, τρέχει ὅπως-ὅπως νά σωθεῖ στή θάλασσα, στά καράβια, ἐνῶ οἱ τσέτες τοὺς καταδιώκουν λεπλατώντας καί σφάζοντας.

Κι ὅταν κατορθώσουν κακὴν κακῶς, μετὰ ἀπό ξενύχτια, πείνα, δίψα καί ἀσύληπτες ταιλαιπωρίες νά πλησιάσουν κάποιο πλεούμενο, πληρώνοντας συχνά γερό μπαξίσι, οἱ Τούρκοι δέν ἀφήνουν κανένα ἄντρα νά περάσει. Ὅσοι εἶχαν γλιτώσει ἀπό τά τάγματα ἐργασίας, τήν αἰχμαλωσία καί τίς ἀνελέπτες σφαγές, τώρα ἔμειναν αἰχμάλωτοι τῶν Τούρκων.

Ξεκίνησαν τό θλιβερό ταξίδι γυμνοί, ξυπόλητοι καί πεινασμένοι οἱ γέροι, οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά.

Τά πολεμικά καί διπλωματικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἔχουν καταγραφῆ ἀπὸ αὐτόπτες μάρτυρες, ἀπὸ ἐπιζήσαντες τῆς αἰχμαλωσίας, ἀπὸ ξένους διπλωμάτες καί ἀπὸ μελετητῆς τῶν ἀρχείων.

Πρωταγωνιστές σέ ὅλες τίς φάσεις τῆς τραγικῆς ἱστορίας εἶναι οἱ ἄντρες.

Σέ ὅλη τή διάρκεια ὅμως τῆς Μικρασιατικῆς τραγωδίας, ἡ γυναίκα ἀνέλαβε τήν εὐθύνη νά σώσει ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπ' τήν οἰκογένειά της.

Ἡ Μικρασιάτισσα, κορυφαία τῆς τραγωδίας τοῦ ἑλληνισμοῦ, μέ σφιγμένα τά χεῖλη καί τήν ψυχὴ στό στόμα, ἀφήνοντας συχνά πίσω της ἄταφους νεκρούς, εἶδε τόν ἄνδρα της νά φεύγει αἰχμάλωτος, ἔζησε τόν τρόπο τοῦ Τούρκου πού μερόνυχτα τήν κυνηγοῦσε, εἶδε τά παιδιά της κάποτε νά σφάζονται στήν ἀγκαλιά της, ἄφησε τό σπιτικό της νά ρημάξει καί μέ χίλια βᾶσανα πῆρε τό δρόμο τῆς προσφυγιάς. Ξεσκισμένη, ξευχιτισμένη, νηστική, ἔχοντας δέσει συχνά μέ σχοινί ἀπ' τή μέση της τά μικρά νά μὴν τὰ χάσει καί σφιγγοντας κάποιο μωρό στήν ἀγκαλιά, παλεύει ἀπεγνωσμένα γιά τή σωτηρία.

Τί ἔζησε ὡς ἐκείνη τή στιγμή ἡ γυναίκα τῆς Μικρασίας ποῖος τολμάει νά ὑποστηρίξει ὅτι καταλαβαίνει;

Κι ὅταν ξεμπάρκαραν σέ κάποιο λιμάνι, στή Χίο, στή Μυτιλήνη, στόν Πειραιά, στή Θεσσαλονίκη κ.ἄ., ποῖος μπορεῖ νά φανταστεῖ αὐτὴ ἡ γυναίκα τί τράβηξε γιά νά σταθεῖ στά

πόδια της και νά στηρίξει ὅλη τήν οἰκογένεια στή νέα αὐτή περίοδο, ἀπό καταυλισμό σέ καταυλισμό, ἀπ' τήν παράγκα, ἀπ' τήν παράγκα στό πλιθόκτιστο σπιτάκι.

Κάθε Μικρασιάτισσα καί μιά τραγική ἱστορία, ἀπίστευτη στόν κοινό νοῦ, μιά ψηφίδα συμφορᾶς πού δέν πρέπει ποτέ νά ξεχαστεῖ.

Ἀπ' αὐτές τίς ἀπίθανες διηγήσεις πού κρύβουν μιάν ἄλλη ἱστορική ἀλήθεια, ἄγνωστη, προβάλλει ἀνάγλυψη ἢ ταλαιπωρημένη, ἀλλά δυναμική ψυχή τῆς Μικρασιάτισσας πού ἔχει καί σήμερα ἕναν πολυδύναμο λόγο νά μᾶς πεῖ.

Εἶναι μεγάλο ἀπόκτημα γιά τήν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ προσπάθεια μᾶς σπουδαίας Ἑλληνίδας, τῆς Μέλπως Μερλιέ, πού ἰδρύοντας τό **Κέντρο Μικρασιατικῶν σπουδῶν**, προσπάθησε νά διασώσει, ἀπό τό 1930, τίς μνημες τῶν προσφύγων γιά τή μεγάλη συμφορά.

Γιά 25 περίπου χρόνια γύρισαν σέ κάθε γωνιά τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὑπῆρχε προσφυγικός συνοικισμός, 5.100 πληροφορητές, καταγράφοντας τίς ἀναμνήσεις τῆς πρωτόγνωρης τραγωδίας. Συγκεντρώθηκαν 145.000 σελίδες προφορικοῦ ὑλικοῦ ἀπό τίς καυτές ἐμπειρίες τῶν προσφύγων ὅσων γλίτωσαν ἀπ' τή φωτιά καί τή σφαγή τό 1922 καί ὅσων, λίγο ἀργότερα, τό 1924, ἀπό τά βάθη τῆς Μ. Ἀσίας ὑποχρεώθηκαν, μέ τή συνθήκη τῆς Λωζάνης, στήν ὀδυνερή τελεσίδικη ἀνταλλαγῆ.

Ἐπιλογή ἀπ' αὐτές τίς μαρτυρίες ἐκδίδονται ἀπό τό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν μέ τόν βιβλικό τίτλο «Ἐξοδος».

Παράλληλα, πολλοί πρόσφυγες, ὅλα αὐτά τά χρόνια περιέγραψαν ἐμπειρίες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀπό τίς ματοβαμμένες αὐτές σελίδες κάποιες περιγραφές, χωρίς σχόλια καί προσθηκὲς θά μᾶς δώσουν ὄχι μόνο ἕνα κλωμό ἀντιφέγγισμα τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐθνικῆς τραγωδίας πού δέν πρέπει νά ξεχαστεῖ, ἀλλά συγχρόνως ἕνα σπουδαῖο ἐθνικό μάθημα.

Ἀπό τίς μνημες τῶν προσφύγων πού ἐπέζησαν μποροῦμε νά προσεγγίσουμε τήν πνευματικότητα καί τήν κλίμακα τῶν ἀξιών τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Στίς τραγικές ὥρες τῆς καταστροφῆς, ὅπου ὁ ἀγώνας γιά

ἐπιβίωση καλύπτει κάθε ἄλλη ἐπιδίωξη, ὑπάρχουν προσφυγικές μαρτυρίες πού προβάλλουν τίς προτεραιότητες αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, σ' αὐτήν τήν τραγική ὥρα καί μποροῦν πολλά νά μᾶς διδάξουν σήμερα.

Σ' ἐποχές πνευματικά ὑποτονικές, ὅπως ἡ δική μας, ὅπου ἡ σύγχυση καί ὁ ἰδεολογικός ἀποπροσανατολισμός εἶναι ἰδιαίτερα ἐκδηλα, ἔχουμε ἀνάγκη νά ψηλαφήσουμε καί νά διδαχθοῦμε ἀπό τίς πνευματικές ἀντιστάσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ διωγμοί

Στό πρῶτο μέρος οἱ μαρτυρίες, πού καταγράφουν ὅπως τίς εἶπαν οἱ πρόσφυγες, σχετίζονται μέ τούς διωγμούς, τίς περιπέτειες, τή μεγάλη φωτιά τῆς Σμύρνης καί τόν ξεριζωμό. Διαβάζουμε:

«Ὅταν ὁ ἑλληνικός στρατός ἦλθε στή Σμύρνη (1919) τότε οἱ Τοῦρκοι μάζεψαν ἀπό τὰ γύρω μέρη ὅλους τούς Ἕλληνες ἄντρες ἀπό 14-70 χρονῶν καί τούς ἐξόρισαν»⁴. Μιά ἄλλη γυναίκα θυμᾶται: «Οἱ Τοῦρκοι ψάχναν γιά ἄντρες, κάτι καλές πονεϊκές γριουῦλες, τί νά κάνουν πῶς νά σώσουν τὰ παιδιὰ πού βρέθηκαν κοντά τους; Τά τύλιξαν στίς κουβέρτες τὰ κάμαν στῶμα καί κάθισαν ἀπό πάνω. Ἔτσι σώσαν κάμποσα παλληκάρια. Τούς ἄλλους νέους, ὅσους βρῆκαν (κρυμμένους) τούς σκότωσαν κι ἀκούαμε τίς πιστολιές»⁵.

Κι ἄλλοῦ διαβάζουμε:

«Κεῖνη τή μέρα ἔκαμαν ἄνω-κάτω ὅλα τὰ σπίτια (γιά νά βροῦν ἄντρες). Ἡ κουνιάδα μου ἔκρυβε τό γιό της... τό ἔμαθαν πᾶσαν τήν κουνιάδα μου, τήν ἔδεσαν χέρια πόδια, τή χτυποῦσαν κάτω στίς πατοῦσες, πονοῦσε ἐκεῖνη, τσίριζε, μά τό παιδί της δέν τό φανέρωσε. Ἐκεῖνο ὅμως δέν μπόρεσε νά κρατήσῃ. Δέ βαστοῦσε νά δέρνουν τή μάνα του, φανερώθηκε»⁶.

Ἡ πολυπόθητη λευτεριά στή Σμύρνη καί στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κράτησε δέν κράτησε τρία χρόνια. Οἱ Τοῦρκοι ἄλλοτε λούφα-

4. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἡ Ἐξοδος, τ. Β', Ἀθῆναι 1982, σ. 120 (στό ἐξῆς Ἡ Ἐξοδος).

5. Ἡ Ἐξοδος, τ. Α', σ. 37.

6. Ἡ Ἐξοδος, τ. Β', σ. 114.

ζαν κι άλλοτε βιαιοπραγούσαν έναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Σάν ἔσπασε τό μέτωπο κι ὀπισθοχωροῦσε ὁ ἑλληνικός στρατός, τό σχέδιο τοῦ Κεμάλ νά ἀφανίσει τό ἑλληνικό στοιχείο, πού εἶχε ἀρχίσει νά ἐφαρμόζεται μέ ἐξορίες, διωγμούς, λεπλασίες, πυρκαγιές καί σφαγές, τώρα συστηματοποιήθηκε. Ἐκτελεστικά ὄργανα οἱ τσέτες κυρίως. Μόνη σωτηρία ἡ θάλασσα ὅπου ναυλοχοῦσε στόλος ἀμερικανικός, ἀγγλικός, ἰταλικός, γαλλικός.

Ἐξαλλο τό ἑλληνικό στοιχείο ἀπό πόλεις καί χωριά τοῦ ἐσωτερικοῦ φεύγει ὅπως-ὅπως κατευθυνόμενο στή θάλασσα, στή Σμύρνη κυρίως. Ἀπ' αὐτό τό σημεῖο οἱ μνήμες τῶν προσφύγων γίνονται ἐφιαλτικές, συνοδευμένες συχνά ἀπό λυγμούς. Οἱ καυτές ἐμπειρίες, ὅσα χρόνια κι ἂν πέρασαν, ὀδυνηρά ξετυλίγονται μπροστά μας, χωρίς σειρά, συχνά χωρίς εἰρμό. Μιά γερόντισσα ὁμολογεῖ.

«Ὅταν τά θυμοῦμαι ἀκόμα καί τώρα παθαίνομαι καί τρέμω»⁷.

Ἄλλη Μικρασιάτισσα θυμᾶται:

«Μόλις μαθεύτηκε ἡ ὀπισθοχώρηση, οἱ Τοῦρκοι τοῦ Γενιπαζάρ πήραν ἀέρα καί κατέσφραξαν τόν κόσμο. Τήν ἀδελφή μου τή σκότωσαν οἰκογενειακῶς⁸. Ἡ μάνα μου ἦταν ψυχικάρα καί πλούσια. Οἱ Τοῦρκοι μεγάλωναν μέσα στό σπίτι μας. Τούς βοηθοῦσε πολύ κι ἐκεῖνοι τήν ἀγαποῦσαν. Κι ἕνας παραγίος, ὁ πίο πονετικός, τῆς ἐξομολογήθηκε: Κυρά, ἔ Κυρά, κάθε βράδυ συμφωνοῦνε νά σᾶς σφάζουνε. Ὑστερα ἀπ' αὐτό φύγαμε... Τούς σφάζανε ὅλους στό Γενιπαζάρ»⁹.

7. Ἡ Ἐξοδος, τ. Α', σ. 277.

8. Ὅπ.π., σ. 177.

9. Ὅπ.π., σ. 177.

Ὁ φόβος γιά τό τούρκεμα εἶναι ἡ πρώτη ἀγωνία τῆς μάνας.

Διαβάζουμε σέ ἄλλη συνέντευξη.

«... Χαρακτηριστικά στίς μέρες τοῦ ἐμπρησμοῦ τῆς πατρίδας μας, ἡ μητέρα μου μέ τά τρία παιδιά της, μιά ὑπηρετρία μας καί μία γειτόνισσα μέ τό γιό της, μαθαίνομε πώς ἕνας γνωστός μας στό Γαλλικό Προξενεῖο, ἐμοίραζε καρτιά "laissez passer" σέ ὄσους ἔχουν τή "γαλλική προστασία" γιά νά ἐπιβιβαστοῦν σέ γαλλικό καράβι. Ἡ

μητέρα μας τότε μᾶς παίρνει ἀπό τά χέρια καί μᾶς ὀδηγεῖ στήν ἄκρη τῆς προκυμαίας, ἐμπρός στή θάλασσα καί μᾶς λέει: Ἀκοῦστε με τί θά σᾶς πῶ. Ἐγώ θά φύγω ἀπό κοντά σας, γιά νά πασκίσω νά βγάλω ἀπό τό Γαλλικό Προξενεῖο τό καρτί πού θά μᾶς γλιτώσει ἀπό τό χαμό. Μήν κουνηθῆτε ἀπ' ἐδῶ, γιά νά σᾶς βρῶ ὅταν θά γυρίσω... ἂν γυρίσω. Ἀλλά... Ἀλλά... Προσέξτε, γιά τό Θεό! Ἄν ἔλθουν κοντά σας Τοῦρκοι νά σᾶς πιάσουν, πέστετε στή θάλασσα νά πνιγῆτε. Πνιγῆτε γρήγορα»¹⁰.

Ἡ μεγάλη ἀγωνία τῶν γονιῶν ἦταν τά κορίτσια πού τά κυνηγοῦσαν ἰδιαίτερα οἱ Τοῦρκοι.

Μαζί μέ τούς πρόσφυγες τῶν χωριῶν πού εἶχαν κατακλύσει τή Σμύρνη, τήν ἴδια καί χειρότερη τύχη εἶχαν καί οἱ κάτοικοι της.

Θυμᾶται μιά Σμυρνια.

«Ἐμεῖς βρισκόμασταν στή Σμύρνη. Πλημμύρα οἱ μαχαλάδες στό αἶμα. Βάλανε φωτιά οἱ Τοῦρκοι, μιά ὥρα μακριά. Μή φοβοῦστε, εἶναι μακριά, μᾶς εἶπε ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ πού μέναμε. Σ' ἕνα τέταρτο ἡ φωτιά εἶχε ἔρθει σ' ἐμᾶς. Ρίχνανε βενζίνη καί προχωροῦσε. Βγήκαμε στό δρόμο· φωτιά ἀπό τή μιά, θάλασσα ἀπό τήν ἄλλη. Βρισκόμαστε στή μέση. Καί οἱ τσέτες βρίσκονταν στή μέση καί σφάζαν καί σκοτώσαν»¹¹.

Διηγεῖται κάποια.

«Τοῦ Στανροῦ ἡ χάρη μᾶς ἔσωσε. Ἦταν 14 Σεπτεμβρίου. Πήραμε λοιπόν ἀπό ἕνα παιδί ὁ καθένας στήν ἀγκαλιά του καί φύγαμε. Σάν μπαρκάρανε οἱ μπροστινοί μας, γίναμε ἐμεῖς φάτσα. Ἐμένα ἀπό τό φόβο μήν πάρουν τόν ἄντρα μου, μοῦ ἤρθε λι-

10. Σολομωνίδης Χρ. (ἐπιμ.), Ἐθνική μνημοσύνη, Ἀθῆναι 1973, σ. 251.

11. Ἡ Ἐξοδος, τ. Α', σ. 28.

ποθυμιά. "Ένας Έγγλέζος ναύτης μου άρπάζει τό μωρό από τήν άγκαλιά, τό πετάει καί μου δίνει μέ τό παγούρι του νά πλώ νερό, γιά νά συνέλθω. Μέ τή φασαρία, μέ τή λιποθυμιά, δέν ξερω πώς, γλίτωσε ό άντρας μου. Ό Θεός βοήθησε. Μέγαλη Του ή χάρη. Μās πετούνε έπάνω στό πλοίο. Σά συνήλθα λιγάκι είδα πώς μου έλειπε τό παιδί κι έκλαιγα.

Γυναίκα μή μιλάς καθόλου, μου λέει ό άντρας μου. Άρκει πού φύγαμε από τών Τούρκων τά χέρια κι άς πεθάνουμε.

Σέ λίγο εκεί πού καθόμαστε, ήλθε μιά γυναίκα καί φώναξε πώς ένα παιδί κάτω σι' άμπάρι έχασε τή μάνα του καί κλαίει. Τρέχω καί τό βρίσκω. "Ήταν τό δικό μου»¹².

Καί μιά άλλη διηγείται.

«Εμείς, όταν μπήκαμε, ένας Τούρκος άξιωματικός όρμησε κι άρπαξε μιά ρωμοπούλα, κοπέλα όμορφη σαν τό κρύο νερό καί έέσανε οί ναύτες καί τήν πήρανε άπ' τά χέρια του κι αύτουνού τοϋ δώσανε μιά κλωτσιά κι έπεσε στή θάλασσα»¹³.

Καί τήν τελευταία στιγμή τούς λήστευαν. Διαβάζουμε.

«Προτού νά μποϋμε στό πλοίο άνοίγαμε τούς μπόγους πού κρατούσαμε νά δούνε τί έχουμε. Δέν επιτρεπόταν νά πάρουμε χρήματα καί χρυσασικά. "Ό,τι καλό βρίσκανε σιά πράγματά μας τό ξαφρίζανε»¹⁴.

Γράφει επιγραμματικά ό λογοτέχνης Ήλιος Βενέζης, Μικρασιάτης, αύτός πού νέος έζησε τήν καταστροφή.

«Τά γυναικόπαιδα καί οί γέροντες άρχισαν νά επιβιβάζονται σιά ελληνικά βαπόρια... Έπαιρναν μαζί τους ό,τι μπορούσαν νά σηκώσουν, λίγα ρούχα, εικονίσματα. Τά χρυσασικά καί τά νομίσματα τά έπαιρναν οί Τούρκοι κάνοντας έλεγχο πρίν άπ' τήν επιβίβαση»¹⁵.

Έπιγραμματικά συνοψίζει τό δράμα όσων επέζησαν ό συγγραφέας Τάσος Άθανασιάδης.

«Έζησα κι έγώ προσωπικά, αύτές τίς τραγικές στιγμές τής Μικρασιατικής καταστροφής. Είμαστε μέ τή μητέρα μου, -ήταν άρκετά νέα- οί τρείς

άδελφές μου, πολύ μικρές κι έγώ, ό μικρότερος, μέ τό εικόνισμα τής Αγίας Αναστασίας. Μέσα στό πλήθος, μέσα στίς πυρκαϊές, μέσα στους καπνούς, πότε κρυμμένοι σιά νεκροταφεία, πότε στήν προκυμαία, κατορθώσαμε στό τέλος, όπως πολός κόσμος, νά περισωθοϋμε»¹⁶.

Τό λαμπάδισμα τής Σμύρνης μετέτρεψε σε άποκαΐδια όνειρα καί άγώνων αιώνων, ποτίζοντας μιά γή ελληνική, από άρχαιοτάτων χρόνων, μέ τό αίμα τών παιδιών της.

Κάπκαν 55.000 σπία καί 5.000 καταστήματα, όλοι σχεδόν οί όρθόδοξοι ναοί, τά σχολεία καί τά ιδρύματα. Σύνολο θυμάτων 1.000.000.

Κάποιες φορές, τήν υπεράσπιση τών Μικρασιατών, στίς μέρες τοϋ τρόμου, τήν αναλάμβαναν οί ίδιοι οί άγιοι.

Διηγείται ένας πρόσφυγας.

«Μās έλεγε λοιπόν (ένας γνωστός Τούρκος) πώς ήρχοντο άγριεμένοι (οί σέτες νά τούς σφάζουν στό χωριό τους).

Φτάσανε στή ρίζα τοϋ βουνοϋ (Άγιος Χαράλαμπος). Από εκεί καί όμπρός δέν μπορέσαν νά προχωρήσουν. Ένας μαϋρος μπερντές τούς έκλεισε τό δρόμο. Πηγαίνανε δεξιά, πηγαίνανε άριστερά, πάντα μπροστά τους ήταν ό μπερντές. Σταθήκαν τότε τρομοκρατημένοι. Κατάλαβαν πώς ό Άγιος Χαράλαμπος μās προστάτενε καί πήραν δρόμο σάν κυνηγημένοι»¹⁷.

Έντύπωση προξενούν οί λεπτομέρειες πού έχουν άποτυπωθεί στή μνήμη τους.

Θυμάται κάποια.

«Στή Μερσίνα μείναμε δεκαπέντε μέρες σιά τσαντίρια, στήν αύλή τής έκκλησίας. Ήταν πολός κόσμος εκεί. Έκανε μεγάλη ζέση καί όλοι μας είχαμε πονόματο. Από τότες πού κατεβήκαμε στό Άκσεράι, όλο άρρωσταίναμε. Όταν μαζεϋτήκαν καί από τά άλλα χωριά τής περιφέρειας, έτοιμαστήκαμε νά φύγουμε γιά τήν Ελλάδα. Όλοι οί παπάδες τών χωριών έκαναν μαζί παράκληση. Σηκώθηκε ή ελληνική σημαία στό βαπόρι καί μπήκαμε μέσα»¹⁸.

Ή συνέχεια στό έπόμενο

12. Όπ.π., σσ. 64-65.

13. Όπ.π., σ. 160.

14. Όπ.π., σ. 257.

15. Βενέζη Ήλ., Μικρασία Χαίρε, Άθήνα, x.x., έκδ. Έστίας, σ. 50.

16. Σολωμονίδη Χρ., όπ.π., σ. 186.

17. Ή Έξοδος, τ. Β', σ. 171.

18. Όπ.π., σ. 31.

Ο ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Του κ. **Ιωάννη Μαρκότση**, Θεολόγου

Ὁ ἐκκλησιασμός τῶν μαθητῶν τῆς Πρωτοβάθμιας καί Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης, εἶναι ἓνα ζήτημα πού ἔχει πάψει νά εἶναι θέμα συζήτησης τά τελευταῖα χρόνια. Στήν οὐσία δέν ἔχει πάψει μόνο ἡ συζήτηση, ἀλλά ὁ ἐκκλησιασμός ὡς μέρος τῆς σχολικῆς ζωῆς.

Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί καί σύνθετοι. Ἄς προσπαθήσουμε νά ἀναφέρουμε τούς κατά τήν ἄποψή μας πύλο βασιικούς.

I. Ὁ ἐκκλησιασμός ὡς ἀνάγκη καί τρόπος ζωῆς ἔχει μειωθεῖ στό κοινωνικό σύνολο. Φαίνεται ἀπό τήν μείωση τῶν ἐκκλησιαζομένων τίς Κυριακές καί τίς μεγάλες γιορτές τῆς Ἐκκλησίας μας καί ἂν θέλουμε νά εἰμαστε ἀκριβεῖς καί ἀπό τόν μέσο χρόνο παραμονῆς στή Θ. Λειτουργία καί τίς ἄλλες ἀκολουθίες. Φυσικά, πρὸς ἄρση παρεξηγήσεων, στατιστικά στοιχεῖα δέν θά μπορούσαν νά ὑπάρξουν, ὑπάρχουν ὅμως συνεκτιμώμενα στοιχεῖα πού ὀδηγοῦν στήν ἄποψη αὐτή. Ἡ ὑπαρξη μάλιστα ἀρκετῶν ἰσοσελίδων πού ἔχουν ὡς ἀντικείμενο τήν ἐκκλησιαστική εἰδωσεογραφία, μέ τήν παράθεση φωτογραφιῶν, εἶναι τό πρῶτο ἐξ αὐτῶν. Φωτογραφίες ἀπό διάφορες χρονικές στιγμές – μάλιστα δέ πανηγυριζόντων ναῶν – τῆς Θ. Λειτουργίας καί ἄλλων ἀκολουθιῶν, πού δείχνουν παρουσία κόσμου, ἀποδεικνύει τοῦ λόγου τό ἀληθές. Διπλαδῆ, ἀπό τήν μικρή εἴσοδο, τήν μεγάλην εἴσοδο καί ἀπό τό τέλος, δείχνουν ὅτι ὁ χρόνος παραμονῆς τοῦ μεγαλύτερου ποσοστοῦ τῶν πιστῶν, εἶναι ἐλάχιστος, ἴσως καί κάτω τοῦ ἡμιώρου. Αὐτό βέβαια δέν ἀξιολογεῖ τήν πίστη ἀνθρώπων, ἀπλῶς καταγράφεται ὡς σημερινή πραγμα-

τικότητα. Ἐπίσης, δέν ἀναζητοῦμε τίς αἰτίες τοῦ πράγματος, –ἐνδεικτικά: ἀδυναμία ὀρθοστασίας, οἰκογενειακές δυσκολίες μέ παιδιά ἢ ἐγγόνια, δυσκολίες μέ ὑπέργηρους συγγενεῖς πού δέν μποροῦν νά ἀφεθοῦν μόνοι, μακρινή ἀπόσταση ναοῦ κ.λπ.– ἀπλῶς ἐπισημαίνουμε τό θέμα. Ἀκόμα, δέν θά κάνουμε λόγο καί γιά τό ζήτημα πού προέκυψε τήν τελευταία διετία μέ τόν covid-19, μέ τά γνωστά προβλήματα καί τούς φόβους.

II. Ὁ ἐκκλησιασμός δέν εἶναι ἐπιδιωκόμενη πρακτική, λόγω κυρίως κοσμοθεωρίας, ἀπό μεγάλη μερίδα τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Ἡ νέα γενιά τῶν ἐκπ/κῶν, ἐν σχέσει μέ τούς προηγούμενους, δέν τόν θεωρεῖ, ἀκόμα καί γιά τά προσχήματα καί τίς κοινωνικές συμβάσεις, στοιχεῖο ἀπαραίτητο τῆς σχολικῆς ζωῆς. Ἀκόμα καί αὐτοί πού κόπτονται γιά τήν πύλο ἀκραία νομιμότητα τῶν δικαιωμάτων τους καί τήν ἀπαρέγκλιτη τήρηση τῶν νόμων καί τῶν ἐγκυκλιῶν πού τούς ἐξυπηρετοῦν ἰδεολογικά, προσποιοῦνται ὅτι δέν βλέπουν τίς σχετικές μέ τόν ἐκκλησιασμό προβλεπόμενες ἐγκυκλίους. Γενικῶς, ἀρνοῦνται τήν ὅποια συνεισφορά του στό ἔργο τῆς ἀγωγῆς. Φυσικά, μόνο μέ τήν προσέγγιση τοῦ κωμικοῦ γίνεται δεκτῆ ἡ ἀρνητική τοποθέτηση κάποιων πού δέν θέλουν νά ἀντιταχθοῦν ἀμέσως, ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν διδακτικῶν ὠρῶν λόγω τοῦ ἐκκλησιασμοῦ συντελεῖ στήν καθυστέρηση τῆς προσφορᾶς τῆς διδακτέας ὕλης. Κατά τεκμήριο, ἀκούγεται στά Λύκεια.

III. Ἐνα ἄλλο, ὑπαρκτό πρόβλημα ὅμως, εἶναι τό πλῆθος τῶν ἀλλοδαπῶν καί μὴ ὀρθόδοξων μαθητῶν. Εἶχαμε συνηθίσει, ἡ ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν μαθητῶν νά εἶναι γηγενεῖς

“Έλληνες καί σχεδόν απόλυτα, χριστιανοί ὀρθόδοξοι. Τώρα ὅμως, μέ τό νά φοιτοῦν σέ πολλά σχολεῖα περισσότεροι ἄλλοδαποί καί μή χριστιανοί μαθητές, τό ζήτημα εἶναι σοβαρό. Δημιουργεῖ τεράστια προβλήματα φύλαξης, προσέλευσης στόν σχολικό χώρο, δυσκολία στήν ἀπασχόλησή τους καί πολλά ἄλλα. Ἴσως, αὐτό νά εἶναι τό πιό σημαντικό πρόβλημα.

IV. Ἡ ἔλλειψη ἐκκλησιαστικῆς καί λειτουργικῆς παιδείας στή σύγχρονη κοινωνία, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τά παιδιά κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς τους στό ναό, νά μήν ἔχουν γνώση τῶν τελουμένων σ’ αὐτόν, νά μήν κατανοοῦν τήν γλῶσσα, νά μή μποροῦν νά παραμείνουν σιωπηλά, νά κινοῦνται συνεχῶς, κατά συνέπεια νά τοῦς γίνονται συνεχῶς παρατηρήσεις πού διασποῦν τήν προσοχή τῶν ἄλλων, νά ἐνοχλοῦν τοῦς ἄλλους ἐκκλησιαζομένους κ.ο.κ. Αὐτό ὀδηγεῖ πολλούς ἐκπαιδευτικούς νά ἀποφεύγουν τόν ἐκκλησιασμό, γιατί αἰσθάνονται ἄβολα νά βρίσκονται στή θέση τοῦ ἀστυνομεύοντος καί τοῦ δέκτη παρατηρήσεων ἀπό ἱερεῖς καί προσωπικό τοῦ ναοῦ. Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς ἀταξίας στό ναό, ἀποτρέπει πολλούς ἐκπαιδευτικούς ἀπό τήν καλή αὐτή πρακτική.

V. Ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε, τά πράγματα στό Σχολεῖο ἔχουν ἀλλάξει. Ἡ εὐθύνη τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὡς «ποσότητα» καί «ποιότητα» αὐξάνει ἀπό χρόνο σέ χρόνο. Τοῦς ζητοῦνται εὐθύνες γιά πράγματα πού πρίν μερικά χρόνια κανεῖς δέν θά τολμοῦσε νά κατονομάσει. Στό πλαίσιο αὐτό, ἀπό τήν ἐφημερία μέχρι τή διδασκαλία, ἡ κόπωση εἶναι ἀνυπολόγιστη, γιατί τά παιδιά δέν ὑπακούουν κατά κανόνα σέ καμιά ἐντολή. Γι’ αὐτό καί ἡ ἀνάληψη τῆς εὐθύνης γιά πεζή μετάβαση τοῦ σχολεῖου στό ναό, σέ δρόμους κυκλοφορίας αυτοκινήτων καί κάθε λογῆς τροχοφόρου, λογικό εἶναι νά φοβίζει τοῦς ἐκπαιδευτικούς. Ἡ ὑπηρεσιακή ἀλλά καί κάθε λογῆς εὐθύνη κατά τήν μετάβαση καί τήν ἐπιστροφή ἀπό τόν ναό, ἂν μπορεῖ νά ἀποφευχθεῖ, ἐπιδιώκεται νά ἀποφευχθεῖ. Ἄν δέν χαλαρώσει τό πνεῦμα τῶν ἀνωτέρω δι-ατάξεων καί εὐθυνῶν, κανεῖς δέν θά τολμᾷ νά ὀδηγήσει τά παιδιά στόν ἐκκλησιασμό, ἐκτός

τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν πού εἶναι ἀναπόφευκτο καί κυρίως γιά μικρή ὀμάδα παιδιῶν. Ἄλλωστε καί οἱ ὑπουργικές ἀποφάσεις γιά τήν γιορτή τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, μέ τήν ἀμφισημία τῆς ἔρμηνείας τους, συνετέλεσαν στήν κατάρνηση τοῦ ἐκκλησιασμοῦ, τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν προστατῶν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας.

VI. Ἐνας ἄλλος λόγος πού ἀποτρέπει πολλούς ἐκπαιδευτικούς ἀπό τόν ἐκκλησιασμό τοῦ σχολεῖου, ἔχει νά κάνει μέ τήν ἀδιάκριτη συμπεριφορά κάποιων κληρικῶν, πού κατά κανόνα εἶναι ἐπιθετική καί προσβλητική γιά τοῦς ἐκπαιδευτικούς, μέ παρατηρήσεις χωρίς παιδαγωγικό τάκτ, μέ μία ψυχολογία πού δείχνει ἔλλειψη συναισθηματικῆς νοημοσύνης πρὸς τά παιδιά (ἀλλά καί τοῦς ἐκπαιδευτικούς). Ἐπίσης, ἡ θεώρηση ὅτι τά παιδιά πρέπει νά παρακολουθοῦν τήν Θ. Λειτουργία ὡς νά εἶναι ἐνήλικοι, δηλαδή νά παρακολουθοῦν μιά τελετουργία σέ αὐστηρή προσκόλληση βυζαντινῆς μουσικῆς πού εἶναι ξένη στά παιδιά, ἐκφωνήσεις ἀνάλογες, γλῶσσα πού τίς περισσότερες λέξεις δέν καταλαβαίνουν, καί γενικά μακρόσυρτες διαδικασίες (π.χ. χειροβικό δέκα λεπτῶν), χειρονομίες πού δέν ἀντιλαμβάνονται ἢ τίς παρεξηγοῦν καί πολλά ἄλλα.

VII. Γιά νά μή μακρύνουμε τόν κατάλογο, νά κλείσουμε μέ τό πιό βασικό πρόβλημα. Καί αὐτό εἶναι ἡ ἐναντίωση ἐνός μή ἐκτιμώμενου ποσοστοῦ γονέων στήν συμμετοχή τῶν παιδιῶν τους στόν ἐκκλησιασμό. Λαμβανομένου ὑπόψη τοῦ ποσοστοῦ τῶν αἰτημάτων γιά ἀπαλλαγὴ ἀπό τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, σὺν τό ποσοστό τῶν ἄλλοδόξων καί ἄλλοθρήσκων, ἀντιλαμβανόμεστε τό μεγάλο πρόβλημα. Πότε θά ἔλθουν αὐτά τά παιδιά στό σχολεῖο; Πρίν τήν ἀναχώρηση τῶν ἄλλων γιά τόν ναό; Καί ἂν ὅλοι συναντηθοῦν στόν ναό, οἱ μή συμμετέχοντες θά βρίσκονται ἔξω τοῦ ναοῦ φυλασσόμενοι ἢ μή; Μήπως θά μεταβοῦν στό σχολεῖο καί κάποιος θά τοῦς προσέχει ἐκεῖ; Καί πόσοι ἐκπαιδευτικοί θά πρέπει νά διατεθοῦν στή φύλαξη τῶν ἐν τῷ σχολεῖῳ παραμενόντων; Καί πού θά βρίσκονται τά παιδιά αὐτά; Γιατί ἂν παίξουν στήν αὐλή, τήν προσεχὴ φορά καί οἱ ἄλλοι πού πῆγαν θά θέλουν νά μὴν λάβουν

μέρος. Καί βέβαια ή λίστα τῶν δυσκολιῶν ἔχει συνέχεια, ἀλλά δέν εἶναι τοῦ παρόντος. Τό μόνο πού δέν πρέπει νά συμβαίνει μέ βάση τά ἀνωτέρω, εἶναι νά εἶναι σέ μιὰ τάξη καί νά διαβάζουν ἢ νά κάνουν μάθημα.

Στό ἄρθρο αὐτό, θά παραλειφθοῦν τά αὐτονόητα σήμερα γιά τό νόημα τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς. Ἡ Ἔνωσή μας, ἔχοντας εὐαισθησία στό θέμα αὐτό, τό μακρυνό 1958, σέ ἕνα ἀπό τά πρώτα πανελλήνια συνέδρια ἐκ τῶν τριάκοντα ἐνός πού διοργάνωσε, ἔθεσε τό θέμα αὐτό ὡς κύριο, στίς δύο μεγάλες συνάξεις, στήν Ἀθήνα καί στή Θεσσαλονίκη. Τήν εἰσήγηση εἶχε παρουσιάσει ὁ τότε λαϊκός Στέργιος (κατόπιν ἱερομόναχος [†] Εὐσέβιος) Βίττης. Τά ὅσα ὁ ἀείμνηστος εἰσηγητής εἶχε ἀναφέρει ὡς βασικές ἀρχές, ἰσχύουν ἀναντιρρήτως καί σήμερα. Στήν ἴστοσελίδα μας (www.xee.gr) εἶναι ἀναρτημένη ἡ εἰσήγηση γιά τούς ἐνδιφερομένους νά ὠφεληθοῦν ἐξ αὐτῆς.

Θά ἐπικεντρωθοῦμε σέ μερικά ζητήματα στά ὁποῖα ὁ συγχρονισμός, ἀκόμα καί γιά τή λατρεία, εἶναι ἀπαραίτητο παιδαγωγικό στοιχεῖο. Χωρίς νά ἀφιστάμεθα τοῦ πνεύματος τῆς ἱερότητας καί τῆς εὐσεβείας-εὐλαβείας πού θά πρέπει νά εἶναι τά κύρια παιδαγωγικά ζητούμενα στούς μαθητικούς ἐκκλησιασμούς, πρέπει νά μή λησμονοῦμε ὅτι τά παιδιά προσερχόμενα στή λατρεία, μπορεῖ νά γνωρίζουν ὅλες τίς λέξεις, ἀλλά εἶναι γι' αὐτά ξένη γλῶσσα. Γιατί πρέπει κάθε λέξη νά τήν «μεταφράζουν» στήν δική τους καθημερινότητα, γεγονός πού τούς κάνει νά χάνουν τήν προσήλωσή τους καί τήν κατανόηση τῶν ἀκουομένων.

Γι' αὐτό, ἀναλόγως τῆς βαθμίδας ἐκπαίδευσης, πρέπει νά λαμβάνονται ὑπόψη κάποια στοιχειώδη, στά ὁποῖα δέν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε συμφωνία. Καί ἴσως, ἡ ἀρμόδια Συνοδική Ἐπιτροπή, νομίζουμε ὅτι θά πρέπει νά

προβεῖ σέ κάποιες κινήσεις καί νά ἀποστείλει σχετικές ἐγκυκλίους, ὥστε ὁ ἐκκλησιασμός νά μὴν εἶναι τυπική διαδικασία, ἀλλά οὐσιαστική καί ἀποτελεσματική. Γνωρίζουμε ἄλλωστε τό ἐνδιαφέρον τόσο τοῦ Μακ/του Ἀρχιεπισκόπου ὅσο καί πολλῶν ἄλλων Σεβ/των Μητροπολιτῶν. Ὅμως στήν πράξη, πολλοί ἱερεῖς αὐθαιρετοῦν ἐπικαλούμενοι τό λειτουργικό τυπικό καί τήν παραδοσιακή ὁμοιομορφία.

Κυρίως:

1. Περιορισμός ἐξεζητημένων ἱερατικῶν ἐκφωνήσεων καί ψαλτικῶν «μαθημάτων». Τά παιδιά δέν θά παρεξηγήσουν τόν ἱερέα ἂν δέν ἀκολουθεῖ τόν ἦχο τῶν ἐκφωνήσεων ἐπακριβῶς, οὔτε θά κρίνουν τόν ψάλτη ἂν πεῖ ἕνα σύντομο χερουβικό ἢ τρισάγιο. Ἐπίσης ψαλτικά, στά ὁποῖα τό κείμενο γιά τά παιδιά πού δέν ἔχουν γνώση τῶν πραγμάτων δέν εἶναι σαφές καί κατανοπτό (μακρόσυρτα φωνῆεντα ἢ δίφθογοι), δημιουργοῦν ἀπώλεια προσοχῆς καί ἄρα διάσπαση καί ἀποστασιοποίηση ἀπό τό γεγονός καθ' ἑαυτό.

2. Ἄς ποῦμε ὅτι τήν γλῶσσα τῆς λατρείας πρέπει νά τήν σεβαστοῦμε. Κανέναν ὅμως δέν θά ἔβλαπτε ἂν διαβάζονταν, τό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα καί τό εὐαγγελικό ὅμοιο, σέ νεοελληνική ἀπόδοση. Γιά ὅσους σκανδαλίζονται μέ μόνη τήν ἀνάγνωση τῆς μετάφρασης -ιδίως στό Δημοτικό- ἄς διαβάζονται καί στό πρωτότυπο καί σέ μιὰ νεοελληνική ἀπόδοση. Διαφορετικά, εἶναι δῶρον-ἄδωρον. Θά βοηθοῦσε, ἂν εἰδικά στή Δ/θμία, τό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα τό διάβαζε μαθητής (ἢ μαθήτρια), ἐννοεῖται μετά ἀπό κάποια προετοιμασία. Τό ἴδιο θά βοηθοῦσε ἡ ἀπό κοινοῦ ἐκφώνηση-ἀπαγγελία-ἀνάγνωση τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καί τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς. Ἐκτός τῶν ἄλλων θά συντελοῦσε στήν κινητοποίηση τῶν μαθητῶν καί θά ἦταν βοηθητικό

Ἀγαπητοί ἀναγνώστες, σᾶς ἐνημερώνουμε ὅτι:

Τό 2022, μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, θά ἐκδοθοῦν τά τεύχη: Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος (642), Ἀπρίλιος - Μάϊος - Ἰούνιος (643), Ἰούλιος - Αὐγουστος (644), Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος (645), Νοέμβριος - Δεκέμβριος (646).

μέσο πού θά διέκοπτε τήν άδρανή παρακολούθηση.

Πρέπει νά γίνει ιδιαίτερη μνεία στό σημείο αυτό, πώς τό ζήτημα πού συζητούμε δέν έχει τύχει τής δέουσας σημασίας καί προσοχής, καί κυρίως, δέν έχει αντιμετωπιστεί άποτελεσματικά καί μέ τόλμη. Χαρακτηριστικά, πρός έπιβεβαίωση τής θέσης μας αυτής, θά αναφερθούμε στό ΙΑ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχών Ίερών Μητροπόλεων πού έλαβε χώρα στόν Βόλο τόν Όκτώβριο του 2009. Στά έκδοθέντα πρακτικά, καταγράφονται γιά τό υπό συζήτηση θέμα, μιά γενικόλογη αναφορά στόν χαιρετισμό πρός τούς Συνέδρους του Σεβ. Μητρ. Δημητριάδος κ. Ίγνατίου ως φιλοξενούντος τό Συμπόσιο. «... Τό δεύτερο έρώτημά μου άφορā στό ζήτημα τής γλώσσας τής λατρείας. Δέν είναι, νομίζω εύκολο νά άσκήσει κανείς άγωγή σέ ανθρώπους, χρησιμοποιώντας μιά γλώσσα πού δέν τήν καταλαβαίνουν – ή τουλάχιστον δέν τήν καταλαβαίνουν έπαρκώς. Καί όταν μιλώ γιά τήν “γλώσσα” τής λατρείας αναφέρομαι όχι μόνο στόν λόγο, αλλά καί στην άρχιεπικονική, στην εικονογραφία, στή μουσική...»¹.

Στό ίδιο Συμπόσιο, ό εισηγητής του θέματος «Παράγοντες Λειτουργικής Άγωγής» (†) Μητροπολίτης Σισανίου Παύλος, θεωρεΐ ότι «ένα θέμα από τά πίο σοβαρά τό όποιο άργά ή γρήγορα θά μās άπασχολήσει, είναι τό θέμα τής γλώσσας»².

Δυστυχώς, παρά τήν εύστοχη περιγραφή τής πραγματικότητας από τούς άνωτέρω δι-ορατικούς ιεράρχες, υπάρχουν πάρα πολλοί οί όποιοί δέν επιτρέπουν κάποιες έλάχιστες προσαρμογές πού θά ήσαν ιδιαίτερα χρήσιμες

1. Βλ. Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος-Λειτουργική Άγωγή «Μυσταγωγών Σου Κύριε τούς μαθητάς έδίδασκες λέγων». Πρακτικά ΙΑ΄ Πανελ. Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ίερών Μητροπόλεων, Βόλος 2009. Κλάδος Έκδόσεων τής Έπικοινωνιακής καί Μορφωτικής Ύπηρεσίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Άθήναι 2010, σελ. 27

2. Όπ. π., σελ. 55.

στην λειτουργική άγωγή κυρίως τών μαθητών. Στά άνωτέρω θετικά πρέπει νά καταγραφεί στην ίδια εισήγηση καί ή άλλη τολμηρή διαπίστωση-σύγκριση του άειμνήστου Μητρ. Σισανίου ότι «τό θεωρώ άδιανόητο νά μπορούν οί άλλοι λαοί άκόμη καί οί νεοπροσήλυτοι τής Άφρικής νά λατρεύουν τόν Θεό ‘έν ένι στόματι καί μιā καρδιά’ καί έμεις νά λειτουργούμε σέ μιά γλώσσα πού όλο καί λιγότερο τήν καταλαβαίνει ό λαός». Θά πρόσθετε ό άπλός αναγνώστης, ότι θά μπορούσε νά ξεκινήσει από τούς μαθητικούς έκκλησιασμούς, μιά προσαρμογή καί έκπαίδευση ώστε νά συντελέσει στην έκπαίδευση του έκκλησιαστικού πληρώματος καί νά περιορίσει τό γλωσσικό χάσμα³.

3. Στην μέριμνα τών ιερέων πρέπει νά είναι ή έξεύρεση επιτρόπων καί συνεργατών μέ ύπομονή καί διάκριση. Ειδικά όμως όσοι πρόκειται νά βοηθήσουν τήν ήμέρα μαθητικής λειτουργίας, πρέπει νά χαρακτηρίζονται έκτός τών άνωτέρω από έμφυτη ευγένεια καί από άγάπη στά παιδιά. Τά χαρακτηριστικά αυτών τών συνεργατών θά βοηθήσουν στόν άποφορτισμό τών έντάσεων, στόν περιορισμό ή έξάλειψη προσβλητικών παρατηρήσεων καί ύποδείξεων στά παιδιά καί, γιατί όχι, στους εκπαιδευτικούς. Φυσικά, πρώτος πού θά δίνει τό παράδειγμα αυτό θά πρέπει νά είναι ό ίδιος ό ιερέας. Μάλιστα δέ, σέ ναούς πού ύπηρετούν περισσότεροι ιερείς, καλό θά είναι ό προϊστάμενος του Ναού νά επιλέγει τόν

3. Αυτόθι.

καταλληλότερο έξ αυτών. Είμαι γνωστό σέ όλους, πώς πολλά σχολεία, άποφεύγουν τόν εκκλησιασμό, γιατί οί συνεχείς παρατηρήσεις όλης τής άνωτέρω ομάδος, είναι μή άνεκτές.

4. Τά παιδιά, οί μαθητές μας, στερούμενα λειτουργικής άγωγής, άγνοούν τή σημασία τών τελουμένων κατά τήν Θ. Λειτουργία. Έτσι λ.χ. βλέπουμε νά κάθονται κατά τήν ώρα του καθαγιασμού κ.ά. Για τό λόγο αυτό, δέν θά έβλαπτε ούδόλως τήν ιερότητα τής λατρείας –άντιθέτως μιά καί μιλάμε για μαθητική λειτουργία πολλαπλώς θά τήν έξυπηρετούσε– ή επεξήγηση κάποιων «δρώμενων» κατά τήν διάρκειά της. Τά παιδιά, για νά άντιληφθούν τήν ιερότητα τών στιγμών, πρέπει νά γνωρίζουν τί είναι ή μικρή είσοδος, τί είναι ή μεγάλη είσοδος, τί γίνεται μετά τήν έκφώνηση «τά σά έκ τών σών» καί γιατί γονατίζουμε. Πρέπει νά τούς εξηγήσουμε, άν πρόκειται νά μεταλάβουν, πώς θά πρέπει νά προσέλθουν κ.λπ. Η πράξη έχει δείξει, ότι όταν τά παιδιά ένημερωθούν τί σημαίνουν καί τί συμβολίζουν όλα αυτά, δείχνουν προσοχή, σεβασμό καί εϋλάβεια. Έπί τών άνωτέρω, ό άντίλογος μερικών κληρικών πού πεισματικά άρνοϋνται ή δέν έπιτρέπουν κάθε τί έξ αυτών, είναι, πρώτον ότι ή ιερότητα καί πνευματική κατάσταση τους δέν έπιτρέπει τέτοιες «πεζές» άναφορές καί διακοπές στη ροή τής λατρείας, καί δεύτερον, ότι αυτό όφείλουν νά τό κάνουν οί εκπαιδευτικοί στο σχολείο.

Στό πρώτο, ή θέση μας είναι ότι στο έπίπεδο μιās σοβαρής προσέγγισης δέν μπορεί νά δοθεί άπάντηση. Σοβαρή άπάντηση. Όταν θεωρεΐται ποιο σημαντικό νά γίνεται λόγος για τόν σκοπό του περιαχθισόμενου δίσκου, τί μπορεί νά συζητηθεΐ; Στο δεύτερο όμως, πρέπει νά γίνει έκτενης άναφορά. Ένα θέμα είναι άν οί δάσκαλοι λόγω σπουδών γνωρίζουν τόσο λεπτομερώς τά τεκταινόμενα. Δέν έχει σχέση μέ τήν διάθεσή τους νά πληροφορήσουν τούς μαθητές τους γι' αυτό, αλλά θεωρούμε πώς ό δισταγμός κάποιων δέν είναι άδικαιολόγητος. Από τήν άλλη πλευρά όμως, προφυλάσσονται τά παιδιά από «έρμνεϊες» κάποιων πού μπορεί νά έχουν ζήλο αλλά όχι

έπίγνωση καί πού δέν έχουν σχέση μέ τήν πραγματικότητα. Στη Δ/θμια, πράγματι θά μπορούσαν οί θεολόγοι νά τό πράξουν. Τό πιο πιθανό όμως είναι, όπως τά περισσότερα πού λέγονται σέ ένα μάθημα, νά έχουν τήν γνωστή κατάληξη. Βεβαίως όμως πρέπει νά γίνει καί κατά κανόνα γίνεται. Όπως όμως έπισκέπτονται τά παιδιά ένα μουσειο ή μιά έκθεση ή κάτι άνάλογο, έτσι καί στη λατρεία, πέραν τών θεωρητικών είναι άλλο πράγμα οί επεξηγήσεις στον χώρο καί στον χρόνο –in vino– πού κάτι διά ζώσης τελείται. Άλλά άκόμα καί άν έχουν επεξηγηθεΐ καί σημανθεΐ τά πάντα, δέν θά έβλαπτε από παιδαγωγική όπτική ή έκ νέου έπισήμανση. Εΐτε ως κινητοποίηση του ενδιαφέροντος, εΐτε ως άνάκληση προηγούμενης γνώσης. Στο ίδιο θέμα, βασικό ζήτημα λειτουργικής άγωγής, είναι νά υπενθυμίζουμε πώς κάνουμε τό σημείο του Σταυρου, καθώς καί ότι κάνουμε τό σημείο του Σταυρου όταν άναφερόμαστε στο όνομα του Τριαδικου Θεου.

5. Οί μαθητικές λειτουργίες είναι μιά ευεργεσία για τόν μαθητικό πληθυσμό, πού ένίοτε λειτουργεί ως κάλυψη τών κενών τής οικογενειακής θρησκευτικής ζωής. Όσο έπιτρέπεται, καλό είναι ό εκκλησιασμός νά αξιοποιεΐται στο μέτρο πού κάθε εποχή καί συγκεκριμένα ή σημερινή μέ τίς υπάρχουσες συνθήκες προσφέρει. Γι' αυτό, κληρικοί καί εκπαιδευτικοί, σέ συνεργασία, μπορούν πολλά νά προσφέρουν δι' αυτού. Οί πολλές παρατηρήσεις κληρικών προς εκπαιδευτικούς καί παιδιά, δέν προσφέρουν τίποτα, άντιθέτως δημιουργούν τείχη άξεπέραστα. Έτσι, χάνεται ή εϋκαιρία μιās σχέσης εγκάρδιας καί πλήρους χάριτος, πού θά άναζωογονήσει τίς παιδικές καί έφηβικές ψυχές, καί θά αφήσει τήν πόρτα τής τοπικής εκκλησίας άνοιχτή για κάθε πτυχή τής ζωής του νέου άνθρώπου. Οί πιστοί εκπαιδευτικοί κάθε βαθμίδας, θά πρέπει νά προετοιμάζουν τίς εϋκαιρίες αυτές, καί όπου υπάρχουν δυνατότητες νά τίς αξιοποιούν μέ κάποιο κέρασμα ή προσωπική έπαφή μέ τούς ιερείς τής κοινότητας. Καί για νά μήν θεωρηθούν ως υπερβολή τά άνωτέ-

ρω, ό έκκλησιασμός καλό θά εἶναι νά γίνεται σέ μικρές ομάδες καί ὄχι μέ ὅλο τό σχολεῖο, ἐκτός βέβαια τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων ὅπως τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅπου κάποια σχολεῖα συμμετέχουν στόν ἑορτασμό. Μικρές ομάδες λοιπόν, ἔχουν πάντα λίγο χρόνο μέχρι νά ἐπιστρέψουν στό σχολεῖο τους. Τά παιδιά χαίρονται πολύ μέ ἕνα κέρασμα ἢ μία καλημέρα μέ τόν ἱερέα τῆς περιοχῆς τους, κάτι πού βοηθᾷ στήν υπέρβαση τῶν στερεοτύπων γιά τόν ρόλο καί τόν χαρακτήρα τῶν κληρικῶν.

Ἐπίλογος

Στό παρόν κείμενο, ἔγινε μία προσπάθεια νά ἐπικαιροποιηθεῖ τό ζήτημα τοῦ μαθητικοῦ έκκλησιασμοῦ, πού καί λόγω τῆς πανδημί-

ας, ὅπου λάμβανε χώρα, ἀνεστάλη. Τά ὅσα ἔχουν γραφεῖ ἀπό ἔγκριτους θεολόγους γιά τό θέμα, αὐτονοήτως ἔχουν τήν θέση τους, καί οἱ περισσότεροι τά γνωρίζουν. Τά βασικά ἔργα παρατίθενται στή βιβλιογραφία κατωτέρω. Ἀφειρητικά μας σκέψη ἦταν, σχολεῖο καί τοπική έκκλησία νά πάρουν τό θέμα στά σοβαρά, καί νά ξεκινήσουν κληρικοί καί εκπαιδευτικοί, ἀπό μηδενική βάση. Διπλαδί, ὅτι τά παιδιά δέν γνωρίζουν τίποτα καθώς ζοῦν σέ μία «α-λειτουργική» κοινωνία, καί πρέπει νά ξεκινήσουν ἀπό αὐτά πού γιά μᾶς εἶναι αὐτονόητα. Προσέρχονται κυριολεκτικά ὡς μαθητές, καί ὄχι ὡς σοφοί. Γι' αὐτό καί ἀναλόγως πρέπει νά τοῦς συμπεριφερθοῦμε καί ὄχι νά τοῦς ἀντιμετωπίσουμε. Γιατί, τό «ἀντί» τοῦ ρήματος προσιωνίζει σύγκρουση. Καί δέν ἔχουμε πολυτέλεια γιά τέτοια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΒΙΤΤΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ († ἀρχιμ. Εὐσέβιος), *Ἡ ὀρθόδοξος λατρεία ὡς παράγων ἀγωγῆς*, Πρακτικά ΣΤ΄ Παίδ. Συνεδρίου, ΧΕΕΛ, Ἀθήνα 1959, σελ. 21-49 καί στό: www.xee.gr.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, *Ἡ λειτουργική μὀρφωση καί ἀγωγή*, Ἀθῆνα 1958.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗΣ ΓΩ., ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ., ΣΚΑΛΤΣΗΣ ΠΑΝ., *Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, Ο.Χ.Α. «ΛΥΔΙΑ», Θεσσαλονίκη 1989 (Σημ. Συντ. Εἶναι πολύ βοηθητικό, γιατί δίνει ἀπαντήσεις σέ πολλές ἀπορίες πού ἔχουν τά παιδιά. Συστηματικό καί διευκρινιστικό).
- ΦΡΑΓΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, *Ἡ «παιδική λατρεία» ὡς θεσμός λατρευτικῆς ἀγωγῆς καί χριστιανικῆς μορφώσεως τῶν παιδῶν*, Ἰωάννινα 1963.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗΣ ΓΩΑΝΝΗΣ, *Τό παιδί καί ὁ ἔφηβος στή λατρευτική ζωή τῆς Ὀρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀφοῖ Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2017.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁ έκκλησιασμός τῶν μαθητῶν (συμβολή στή λειτουργική ἀγωγή)*, Ἀφοῖ Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005.
- *Αἱ παιδικαί λειτουργίαι*, Δελτίον ΧΕΕΛ, τ. 34/1952, σελ. 124 ἐξ.

ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΜΙΣΟΣ

Ἡ φωτεινή καί σκοτεινή πλευρά τῆς κοινωνίας

Τοῦ κ. **Ἀλέξανδρου Κακαβούλη**, Καθηγητῆ Παν/μίου

Στὴν καθημερινή μας ζωή, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴν πληροφόρηση πού ἔχουμε γιὰ ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὸν κόσμο, διαπιστώνεται ὅτι ἡ ἀνθρώπινη συμπεριφορά κινεῖται ἀνάμεσα σέ δύο ἀπεριόριστα ἄκρα. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἐκδηλώνεται ἐλεύθερα καί αὐθόρμητα, μέ διαθέσεις καί πράξεις φιλοκοινωνικές καί φιλάνθρωπες. Στὸ συγκριτικά μέγιστο μέρος τῆς ἀνθρωπότητας, οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται καί ἐκδηλώνουν μεταξύ τους αἰσθήματα καί πράξεις ἀγάπης, ἀλληλεγγύης, αὐτοθυσίας, ἀλτρουϊσμοῦ, στοργῆς, ἀφοσίωσης, συμπαράστασης, καί λοιπά ποιοτικά χαρακτηριστικά καί εὐγενικές ἐκδηλώσεις πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἔχει δημιουργηθεῖ, ἀνέκαθεν, ἡ ἀρμονικὴ συμβίωση καί ἡ ἡρεμὴ κοινωνικὴ ζωή.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, βρίσκονται οἱ ἄνθρωποι πού κινεῖν στὸ ἄλλο ἄκρο συμπεριφορᾶς, στίς ἀντικοινωνικές καί ἀπάνθρωπες πράξεις. Ὁ πόλεμος, τὸ χειρότερο κακό καί τὸ μεγαλύτερο ἔγκλημα, πού βρίσκεται σήμερα σέ μεγάλη ἔξαρση. Ἄδικος, σκληρός, φονικὸς, καταστροφικὸς. Μὲ ἀνυπολόγιστους νεκρούς στὸ πεδίο τῶν μαχῶν καί στὰ καταφύγια τῶν ἀμάχων, μεταξύ των ὁποίων πολλὰ παιδιά καί ἠλικιωμένοι. Μὲ ἑκατομμύρια προσφύγων σέ διάφορες χῶρες καί στὴ δική μας.

Ἀλλὰ καί οἱ ἄλλες μορφές ἐπιθετικότητας πού συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τοῦ κακοῦ στὴν κοινωνίας μας, ἔχουν τὴν ἴδια ἀπάνθρωπη ἀγριότητα. Τὰ ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, οἱ συχνές, τελευταία, δολοφονίες συζύγων γυναικῶν ἀπὸ τοὺς συζύγους τους, ἡ θανάτωση παιδιῶν

ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους. Ἡ ἐπιθετικότητα στὸ σχολεῖο, πού στίς ἡμέρες αὐτές παρουσιάζει μεγάλη ἔξαρση. Οἱ διάφορες ἀρνητικές σωματικές καί ψυχικές ἐπιπτώσεις, πού προκαλοῦν οἱ ἀμβλώσεις, οἱ μορφές βίας, κακοποίησης, ἐχθρότητας, ἀδικίας καί ρατσισμού. Εὐτυχῶς, ἐμεῖς, δέν ἔχουμε φθάσει στὰ συγγερά ὁμαδικὰ ἐγκλήματα πού γίνονται σέ ἄλλες χῶρες, ὅπως αὐτὸ τὸ τελευταῖο, πού διαπράχθηκε σέ δημοτικὸ σχολεῖο στὸ Τέξας τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου ἓνας δεκαοκτάχρονος σκότωσε 19 παιδιά καί δύο δασκάλες τους.

Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ ἄκρα, μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ κάθε ἐσωτερικὴ πρόθεση καί ἐξωτερικὴ ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπων. Σέ κάθε περίπτωση ἔχουμε αὐτὸν πού νιώθει θετικά καί συμπεριφέρεται μέ ἀγάπη καί καλοσύνη ἢ ἀρνητικά, μέ κακία καί μίσος ἐναντι τῶν ἄλλων. Καί αὐτὸν πού δέχεται τὴν ὁμορφιά καί τὴ σιγουριά τῆς ἀνθρώπινης σχέσης ἢ τὴν κόλαση τοῦ μίσους καί τῆς διάλυσης τῆς ἐνότητας τῶν ἀνθρώπων. Καί ὁ καθένας, εἴτε ἀπολαμβάνει στὴ ζωή, τὴ ζεστὴ ὁμόνοια καί ἀφοσίωση, τὸ σεβασμὸ καί τὴν ἐκτίμηση τῶν ἄλλων, εἴτε γίνεται θύμα τῆς ἀνθρώπινης σκληρότητας, τῆς ἐχθρότητας καί τῆς ἀδικίας.

Τὸ πρόβλημα

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιθετικότητας καί ἐχθρότητας εἶναι ἓνα ἀνθρώπινο κακό πού ἐμφωλεύει καί ἐκδηλώνεται σέ κάθε σχέση. Ἀφορᾶ στὸν ἄνθρωπο σέ ὅλη τὴν ἱστορικὴ του διαδρομῇ, ἀπὸ τὸ φόνου πού διέπραξε ὁ

Καὶν ἀπὸ φθόνου ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἄβελ (Γεν. 8, 1-18), μέχρι τὸν σημερινὸ στυγνὸ ἐγκληματία. Ἀπὸ τὸν πιὸ φοβερό ληστή μέχρι τὸν πιὸ ἐκπαιδευμένο τρομοκράτη. Ἀπὸ τίς μικρότερες διακρατικές συγκρούσεις, μέχρι τοὺς μεγάλους πολέμους, πού ταλαιπώρησαν μέσα στοὺς αἰῶνες τὴν ἀνθρωπότητα καὶ προκαλοῦν πολυάριθμα ἀνθρώπινα θύματα καὶ ἑκατομμύρια πρόσφυγες, ἀκόμη καὶ σήμερα, ὅπως ὁ πόλεμος στὴν Οὐκρανία.

Τὸ κακὸ βρίσκεται μέσα στὴν καθημερινή ζωή, στό χώρο τῆς οικογενείας καὶ τοῦ σχολείου, στὴν περιοχὴ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ἀποτελεῖ ἓνα ἀρνητικὸ ψυχολογικὸ καὶ ἀντικοινωνικὸ φαινόμενο καὶ ἐκδηλώνεται σέ κάθε ἡλικία, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ. Εἶναι πρόβλημα γιὰ τὴν οικογενειακὴ ἀνατροφή, τὴ σχολικὴ παιδεία, τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς καὶ γιὰ τὴν Πολιτεία, οἱ ὁποῖοι καλοῦνται νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουν κατάλληλα. Νὰ μειώσουν ἀποτελεσματικὰ ἢ νὰ ἐξαλείψουν τελικὰ τίς ἐκρήξεις τῆς ἐγκληματικότητας.

Ἡ πρώτη αἰτία τοῦ κακοῦ

Ἐναντι τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος βρίσκεται στὴν ἀνίχνευση τῶν ἀρνητικῶν αἰτίων πού τὸ προκαλοῦν, καὶ τῶν θετικῶν μέτρων θεραπείας του. Καὶ ποιές εἶναι οἱ θετικές καταβολές καὶ οἱ εὐλογημένες προδιαθέσεις πού ἔχει προικιστεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν Δημιουργό του.

Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ τὴν βασικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ στὸν ἄνθρωπο, ἀναπτύσσονται διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες καὶ ψυχοσωματικές ἐκδοχές. Ἐρμηνεύουν π.χ. ὡς αἰτία, τὴν ψυχοσωματικὴ κατασκευή καὶ τὴν ψυχοσύνθεση τοῦ ἀτόμου πού ἔχει τὴν τάση νὰ δημιουργεῖ προβλήματα στὶς σχέσεις του. Τὸ ἀντίθετο ἰσχύει γιὰ τὴν εὐλογία τῆς φιλοκοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ τὴν βασικὴ

αἰτία τοῦ καλοῦ στὸν ἄνθρωπο, ὁποῖος ἔχει τὴν τάση νὰ δημιουργεῖ καλές σχέσεις με τοὺς ἄλλους. Αὐτές οἱ κακές ἢ καλές σχέσεις παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους, ὥστε νὰ ἔχουμε τὴν ποικιλία τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν συμπεριφορῶν.

Ἐκτός των ἀνθρωπίνων θεωριῶν πού ἀναπτύσσονται γιὰ τὸ κακὸ ἢ τὸ καλὸ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἔχουμε τὴν ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια στὴν Ἁγία Γραφή, πού ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ εἰσέρχεται στὴν βαθύτερη αἰτία τοῦ κακοῦ. Εἶναι τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα τῶν πρωτοπλάστων, μέ τὴν ἀνυπακοή τους στό λόγο τοῦ Θεοῦ (Γένεσις, κεφ. π´). Αὐτή, ἡ ὄντως ἀσεβής καὶ βαρεῖα πράξη τους ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἐπομένως καὶ τοῦ δικοῦ τους, ἔφερε στὸν ἄνθρωπο τὴν κατάσταση τῆς ἁμαρτίας, ὥστε νὰ «ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ» (Γένεσις, π´, 21). Καὶ τὸ κακὸ αὐτό, γιὰ μιὰ μικρὴ μειονότητα ἀνθρώπων, δέν εἶναι κατορθωτὸ νὰ τὸ συγκρατήσουν καὶ νὰ μὴν τὸ ἐκδηλώσουν μέ πράξεις βίας καὶ ἐπιθετικότητας. Καὶ παράγεται ἔτσι ἡ ἐμφανὴς ἀντικοινωνικότητα καὶ ἡ ἔντονη διάπραξη τοῦ κακοῦ. Γιὰ τὴν μεγίστη πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων, ἰσχύει τὸ ἀντίθετο. Ὑπερισχύει τὸ καλὸ ἔναντι τοῦ κακοῦ, καὶ δημιουργεῖται ἡ κοινωνία τῶν καλῶν σχέσεων.

Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ κακοῦ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ καλοῦ

Τὰ μέσα πού ἔχει στὴ διάθεσή του ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ κακὸ καὶ νὰ καλλιεργήσει τὸ καλὸ, εἶναι ἀφ' ἑνός ἡ καταστολὴ τῆς ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς του καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς θετικῆς καὶ ἀγαπτικῆς του στάσης ἔναντι τῶν συνανθρώπων. Καὶ στοὺς δύο αὐτοὺς σκοποὺς, ἔρχεται πρῶτα ἡ εὐνομούμενη Πολιτεία καὶ οἱ καλὰ ὀργανωμένοι θεσμοὶ της, νὰ

πράξουν τό ἐπιβεβλημένο καθῆκον τους. Μέ τήν καλά ὀργανωμένη ἀστυνόμηση καί τήν ἀδέκαστη λειτουργία τῆς δικαιοσύνης, νά ἀντιμετωπιστεῖ καί νά μειωθεῖ ἢ νά κατασταλεῖ τελείως ἡ ἀνομία. Μέ τούς ἄμεσα συνδεδεμένους κοινωνικούς θεσμούς, νά προωθήσει τήν καλλιέργεια τῆς ἠθικῆς καί πνευματικῆς ζωῆς καί συμπεριφορᾶς. Μέγιστη συμβολή σ' αὐτό μπορεῖ νά προσφέρει ὁ θεσμός τῆς Παιδείας, ἡ ὁποία εἶναι στήν ἀρμοδιότητα τῆς Πολιτείας.

Ἀλλά, τήν ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη συμβολή ἔχουν οἱ καθαυτό πνευματικοί φορεῖς τῆς κοινωνίας. Ἀρχίζοντας ἀπό τήν πρό Χριστοῦ ἐποχή, οἱ πρωτόγονοι καί ἀνεπτυγμένοι πολιτισμοί, οἱ πολυθεϊστικές καί μονοθεϊστικές θρησκείες καί κατ' ἐξοχήν ὁ Ἰουδαϊσμός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ προάγγελος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στή διαμόρφωση τῆς ἠθικῆς καί πνευματικῆς καλλιέργειας τῶν λαῶν. Τό μοναδικό γεγονός τῶν αἰώνων, ἡ ἔλευση τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ στή γῆ, πού ἔφερε τήν μοναδική Ἀλήθεια στόν κόσμο μας, εἶναι ἡ τελευταία ἐλπίδα γιά τήν ἀνθρωπότητα νά νικήσει τό κακό καί νά ἀπολαύσει τήν ἐπικράτηση τῆς

καλοσύνης. Ὁ Χριστός ἔθεσε τήν ἀγάπη ὡς τό κέντρο τῶν σχέσεων μέ τούς ἀνθρώπους καί τό Θεό. Ὅρισε τήν μετάνοια καί τήν ἐξομολόγηση, ὡς προϋπόθεση τῆς συγνώμης καί τοῦ μεγαλύτερου ἐγκληματία. Καί καλεῖ ὅλους ἀνεξαιρέτως, ὡς παιδιά Του ἀγαπημένα, νά προσέλθουν ἐλεύθερα σέ Αὐτόν, πού εἶναι ἡ ζωή, ἡ ἀγάπη καί ἡ συγγνώμη στόν παρόντα κόσμο καί ἡ αἰωνία μακαριότητα στήν ἐπουράνια Βασιλεία Του.

Ἡ Ἐκκλησία, τήν ὁποία ἴδρυσε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καί πρό πάντων ἡ Ὁρθοδοξία, πού τήν πιστεύουμε καί τή ζοῦμε οἱ περισσότεροι Ἕλληνες, μᾶς παρέχει καί τά πνευματικά μέσα, γιά νά ἐπιτύχουμε τόν προορισμό μας, νά διώχνουμε τό μίσος ἀπό τή ζωή μας καί νά ἐγκολπωνόμαστε τήν ἀγάπη, ὡς μόνιμη κατάσταση τοῦ εἶναι μας. Τά κυριότερα μέσα εἶναι: ἡ κατανοητική προσευχή, ὁ τακτικός καί εὐλαβῆς ἐκκλησιασμός, ἡ πνευματική καί σωματική ἀσκηση, ἡ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί σχετικῶν βιβλίων. Κυρίως εἶναι ἡ τακτική συμμετοχή μας στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας καί τά λοιπά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἀγαπητοί ἀναγνώστες,

1. Θέλουμε νά σᾶς ἐνημερώσουμε ὅτι μέ πολύ κόπο κατορθώσαμε νά ταυτοποιήσουμε τούς ἀποστολεῖς τῶν συνδρομῶν μέσω Τραπεζῆς. Κατόπιν τούτου ἔχουν ἀπομείνει ἐλάχιστες ἐκκρεμότητες. Γιά τό λόγο αὐτό, στήν ἐτικέτα τῆς συσκευασίας ἀναγράφεται ἡ ἔναρξη ὀφειλῆς. Ἄν κάτι δέν σᾶς βρῖσκει συμφώνους, μέ βάση τίς καταβληθεῖσες συνδρομές, παρακαλοῦμε νά ἐπικοινωνήσετε μέ τή Γραμματεία μας, στό τηλ. 210-64 28 331.
2. Ὑπενθυμίζουμε στούς συνδρομητές καί συνδρομήτριες τοῦ περιοδικοῦ μας, τήν ἀνανέωση τῶν συνδρομῶν τους.
3. Ἡ ἐτήσια συνδρομή γιά τό ἐσωτερικό ὀρίζεται στά 15 €, γιά τήν Κύπρο στά 20€, καί γιά τό ἐξωτερικό στά 30€.

Ἡ καταβολή μπορεῖ νά γίνει στά κατά τόπους βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ», στούς ἀντιπροσώπους ἢ μέσω e-banking καί παρακαλοῦμε νά συνοδεύεται ὑποχρεωτικά ἀπό τό ὄνομα τοῦ καταθέτη, καί εἰ δυνατόν νά ἐνημερώνεται ἡ Γραμματεία τοῦ περιοδικοῦ μας μέσω ἠλεκτρονικοῦ μηνύματος στό ellinochr.agogi@gmail.com.

Τό IBAN γιά τραπεζική πληρωμή (Τράπεζα Eurobank) εἶναι:

GR 8002602010000930100366731

Η ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τοῦ κ. **Κωνσταντίνου Δ. Ρίζου,**

Ἐπιτίμου Σχολικοῦ Συμβούλου Οἰκονομολόγων

1. Εἰσαγωγικά

Ἡ λέξη αὐθεντία προέρχεται ἀπὸ τὴ λέξη αὐθέντης. Αὐθέντης εἶναι ὁ ἀπόλυτος κύριος, ὁ δεσπότης, ὁ κύριος, ὁ ἀπόλυτος δυνάστης, ὁ ἡγεμόνας, ὁ ἄρχοντας, ὁ ἀφέντης. Ἐπὶ Βυζαντίου, αὐθέντες λέγονταν γενικῶς ἐκεῖνοι πού κατεῖχαν ἓνα ἀξίωμα. Εἰδικότερα, αὐθέντες λέγονταν οἱ διοικητές ἐπαρχιῶν, οἱ ἡγεμόνες (ὁ αὐθέντης τοῦ Μοριᾶ, τῆς Βλαχίας κ.λπ.). Μέγας αὐθέντης λεγόταν ὁ σουλτάνος τῆς Τουρκίας.

Ἡ λέξη αὐθέντης εἰσήχθη στὴν τουρκικὴ γλῶσσα κατὰ παραφθορὰ ὡς ἐφένδης. Χρησιμοποιοῦνταν δέ στίς περιπτώσεις ἀνθρώπων πού εἶχαν κάποιον τίτλο. Παρελήφθη πάλι στὴν ἑλληνικὴ μέ τὴν ἔννοια τοῦ ἄρχοντος, τοῦ κυρίου (ὁ Γιαννάκης ἐφέντης). Ἀποτελοῦσε τιμητικὴ προσφώνηση: «σέ προσκυνῶ ἀφέντη μου». Παλιότερα ἀφέντης λεγόταν ὁ πατέρας ὡς κύριος καὶ ἀρχηγός τῆς οἰκογένειας. Σέ κάλαντα διαφόρων περιοχῶν περιλαμβάνονται στίχοι πού ἀπευθύνονται πρὸς τὸν νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως: «Ἀφέντη μου πεντάφεντε, χίλιες φορές ἀφέντης» ἢ «ἀφέντη μ' ἀφεντίση μου, χίλιες φορές ἀφέντης, χίλιες φορές ἀφέντεψες καὶ πάλι ἀφέντης εἶσαι».

Αὐθεντία, κατὰ συνέπεια, εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ αὐθέντη, ἡ χώρα πού διοικεῖ ὁ αὐθέντης καὶ γενικά τὸ ἀξίωμα, ἡ δικαιοδοσία, ἡ ἐξουσία, ἡ κυριότητα. Τιμητικὴ προσφώνηση «ἡ αὐθεντία σας» καὶ στὴ δημοτικὴ «τῆς ἀφεντιᾶς σας».

Αὐθεντία ἐπίσης σημαίνει τὸ ἀδιαμ-

φισβήτητο κύρος. Τὸ κύρος πού προέρχεται ἀπὸ ξεχωριστές γνώσεις ἢ ἱκανότητες πού ἔχει ἓνα ἄτομο. Γιά παράδειγμα, λέγεται ἢ φράση «ὁ Α εἶναι αὐθεντία στὴν πληροφορικὴ ἢ στὴν ἀστρονομία» γιά ἓνα ἄτομο πού γνωρίζει πολὺ καλά τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο καὶ οἱ ἀπόψεις του δὲν ἀμφισβητοῦνται. Ὁ Πυθαγόρας μέ τὸ «αὐτός ἔφα», ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι μερικές ἀπὸ τίς κορυφαῖες αὐθεντίες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Κατὰ τὸν Νικόλαο Γ. Μελανίτη, καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, *αὐθεντίες εἶναι τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια διὰ τῆς σοφίας, τῆς πείρας καὶ τῶν πεπειθησέων τους ἀσκοῦν μεγάλη ἐπίδραση στὴ σκέψη καὶ στὴ διαγωγή ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων εἴτε εἶναι σύγχρονοι πρὸς αὐτά, εἴτε ὄχι*. Ἡ Οὐρανία Λανάρα, φιλόλογος καὶ τέως Γενικὴ Ἐπιθεωρήτρια Δ.Ε., σημειώνει: *«Αὐθεντία εἶναι τὸ ἀνώτερο κύρος, ἡ δεσπόζουσα ἀρχή, τὸ κανονιστικὸ ὑπερεγώ... Εἶναι ἡ προσωπικὴ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιρροή, μέ τὴν ὅποια ἓνα ἄτομο κατορθώνει νὰ τὸ πιστεῦουν, νὰ τὸ ὑπακούουν καὶ νὰ τὸ σέβονται, συγχρόνως δέ ἐπιβάλλεται στὴν κρίση, στὴ θέληση καὶ στό συναισθημα τῶν ἄλλων*». Ὁ Βασίλειος Χαρώνης, παιδαγωγός καὶ συγγραφέας, ἀναφέρει: *«Μέ τὴ λέξη κύρος χαρακτηρίζουμε τὴν προσωπικὴ ἀνωτερότητα καὶ ἀκτινοβολία ἐνός ἀτόμου, ἡ ὅποια εἶναι σύνθεση πολλῶν παραγόντων, φυσιολογικῆς, ψυχολογικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως*». Καὶ συμπληρώνει: *«Τὸ κύρος εἶναι ἀναντικατάστατο. Χωρὶς αὐτὸ ὁ λόγος τοῦ παιδαγωγοῦ μένει νεκρὸ γράμμα. Πῶς εἶναι δυνατὸν π.χ. νὰ ἐμπνεύσει σεβασμὸ στὰ παιδιά του ἓνας πατέρας πού μεθᾶ ἢ αἰσχρολογεῖ; Ποιὸ κύρος μπορεῖ*

νά έχει μιά μητέρα πού λέει ασύστολα ψεύδη μπροστά στά παιδιά της ή ένας εκπαιδευτικός αμελέτητος, όκνηρός καί έριστικός;».

Στήν οίκογένεια γιά τό παιδί, τά πρώτα χρόνια της ζωής του, αϋθεντία είναι ή μητέρα, από τήν όποία έν πολλοίς έξαρτάται. "Όσο τό παιδί μεγαλώνει ή αϋθεντία μεταφέρεται στόν πατέρα. Η αϋθεντία τών γονέων διατηρείται αλώβητη μέχρι τά παιδιά νά πάνε στό σχολείο. Έκει έρχονται σέ έπαφή μέ τήν αϋθεντία τών δασκάλων, τήν όποία πολλές φορές τοποθετούν πάνω από τήν αϋθεντία τών γονέων.

Η αϋθεντία πολλές φορές συνδέεται μέ τήν ήγεσία, ειδικά στόν τομέα τής πολιτικής καί τής κοινωνιολογίας. "Ένας άξιος πολιτικός ήγέτης, όπως ό Γκάντι, μπορεί νά άνεβάσει καί νά έξελίξει τόν λαό του. Αντίθετα, ήγέτες πού βασίζονται στόν καταναγκασμό, όπως ό Χίτλερ, οδηγούν τούς λαούς στήν καταστροφή.

2. 'Ο εκπαιδευτικός ως αϋθεντία

Στήν έκπαίδευση, ή αϋθεντία άπαντάται καί μέ τίς δύο παραπάνω σημασίες, τής έξουσίας καί του κύρους.

Η Πολιτεία περιβάλλει τόν εκπαιδευτικό τής Πρωτοβάθμιας καί τής Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης μέ τήν αϋθεντία-έξουσία. Του δίνει τό δικαίωμα καί τήν ύποχρέωση, νά είναι ό κύριος, ό ήγέτης, ό ύπεύθυνος τής τάξης του. Είναι άρμόδιος στά πλαίσια τής κείμενης νομοθεσίας νά φροντίζει γιά τήν όμαλή λειτουργία τής τάξης, όπου διδάσκει. Είναι έπιφορτισμένος νά διδάσκει συγκεκριμένα μαθήματα καί όρισμένη διδακτέα ύλη. Νά παρακολουθεΐ καί νά αξιολογεί τήν πρόοδο τών μαθητών του μέ προδιαγεγραμμένους τρόπους. Όφείλει επίσης νά οικοδομεΐ προσωπικότητες διδάσκοντας άρχές, άξίες καί ήθος, όπως αναφέρονται στό Σύνταγμα τής χώρας.

Η αϋθεντία-κύρος είναι καθαρά προ-

σωπική υπόθεση του εκπαιδευτικού. Τήν καλλιεργεί καί αναπτύσσει ό ίδιος. Δέν του δίνεται έξωθεν. Η έπιστημονική του έπάρκεια καί ή έν γένει συγκρότησή του ως προσωπικότητα, έμπνέουν τόν σεβασμό, τήν άγάπη καί τήν άποδοχή του από τούς μαθητές του. Η έπιβολή έρχεται μέ τήν άγάπη καί τήν πειθώ όχι μέ τίς φωνασικές καί τίς άκαιρες ποινές.

Η αϋθεντία αυτού του είδους είναι διαφορετική στήν Πρωτοβάθμια από εκείνη στήν Δευτεροβάθμια Έκπαίδευση. Ό δάσκαλος στά μάτια τών μικρών μαθητών είναι «θεός», παντοδύναμος, παντογνώστης. Οί μικροί μαθητές θαμπώνονται από τίς γνώσεις του δασκάλου τους, τό παρουσιαστικό του, τόν τρόπο πού όμιλεί καί τήν έν γένει συμπεριφορά του. "Ό,τι λέει ό δάσκαλος είναι θέσφατο γιά τούς μαθητές. Καί όπως κάθε μέρα μαθαίνουν καινούργια πράγματα, θαυμάζουν όλο καί πιό πολύ τόν δάσκαλο, ό όποιος έχει τόσες πολλές γνώσεις. Μάλιστα, πολλές φορές παραδέχονται τόν δάσκαλο καί άμφισβητούν τούς γονείς, όταν έχουν διαφορετική προσέγγιση σέ ένα θέμα.

Όσο μεγαλώνουν όμως οί μαθητές καί αλλάζουν βαθμίδα έκπαίδευσης άμφισβητούν όλο καί περισσότερο τήν αϋθεντία τών εκπαιδευτικών. Η αϋθεντία του καθηγητή του Γυμνασίου είναι μειωμένη σέ σχέση μέ εκείνη του δασκάλου του Δημοτικού Σχολείου. Τό ίδιο συμβαίνει μέ τήν αϋθεντία του καθηγητή του Λυκείου έναντι του καθηγητή του Γυμνασίου. Αυτό όφείλεται στό γεγονός ότι μέ τήν αύξηση τής ηλικίας αύξάνεται καί ή κρίση τών παιδιών, καθώς καί οί γνώσεις τους. Τώρα πιά οί μαθητές γνωρίζουν πολύ περισσότερα πράγματα καί δέν θεωρούν τούς εκπαιδευτικούς τους πάνσοφους, όπως στά πρώτα σχολικά χρόνια.

Η αϋθεντία-κύρος του εκπαιδευτικού έξαρτάται, όπως έλέχθη παραπάνω, από τήν προσωπικότητά του. Έξαρτάται όμως σέ μεγάλο βαθμό καί από τήν έπιστημονική του έπάρκεια, τή γνώση δηλαδή του αντικειμένου καί τής ύλης πού διδάσκει. Η έμπειρία

έχει δείξει ότι δέν ύφίσταται σοβαρό ζήτημα στόν τομέα αυτό γιά τούς έκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας καί τής Δευτεροβάθμιας Έκπαιδευσης. Ζητούμενο εΐναι ή αγάπη γιά τήν άποστολή τοϋ έκπαιδευτικοϋ (άπαιτούνται κάποιες προδιαγραφές, όπως γιά όλες τΐς έργασίες άλλωστε) καί ή μεταδοτικότητα. Πολλοί άνθρωποι κατέχουν πληθώρα γνώσεων, αλλά δέν διαθέτουν τήν ικανότητα νά τΐς μεταδώσουν μέ κατάλληλο τρόπο, ώστε νά γίνουν κτΐμα τών άλλων.

3. Διάκριση τής αϋθεντίας

Η αϋθεντία διακρίνεται σέ αϋταρχική, αϋτιαυταρχική καί δημοκρατική ή αϋθεντία εϋθύνης.

α. Η αϋταρχική αϋθεντία χαρακτηρίζεται από καταπίεση, σκληρότητα καί έγωισμό, συχνά δέ καί εΐρωνεία τοϋ έκπαιδευτικοϋ πρós τούς μαθητές. Ο έκπαιδευτικός πού έμφορεΐται από τήν αϋταρχική αϋθεντία θεωρεΐ τόν έαυτό του κυρίαρχο τής αίθουσας καί προκαλεΐ φόβο στους μαθητές, μειώνει τό ένδιαφέρον τους γιά μάθηση, τους απομακρύνει από κοντά του, δημιουργώντας αϋτιπάθεια γιά τό πρόσωπό του. Λείπει ή πνευματική έπαφή μεταξύ δασκάλου καί μαθητών, ή όποία εΐναι τόσο άπαραίτητη στήν έκπαιδευτική διαδικασία. Γίνεται κατανοπτό ότι ή άγωγή μέ καταπίεση τής προσωπικότητας καί τής έλευθερίας τοϋ μαθητή, δέν φέρνει καλά άποτελέσματα. Φαινομενικά, άγωγή γίνεται αλλά οϋσιαστικά δέν ύπάρχει.

Η μορφή αϋτή τής αϋθεντίας ήταν χαρακτηριστικό τών έκπαιδευτικών από τά μέσα του περασμένου αΐωνα καί προγενέστερα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα καί οί Έπιθεωρητές τής έποχής εκείνης, οί όποιοι σέ μεγάλο ποσοστό ήταν πολύ αϋστηροί καί τούς έτρεμαν οί έκπαιδευτικοί. Βέβαια, οί έκπαιδευτικοί εκείνοι ήταν ύποχρεωμένοι εκ τών πραγμάτων νά εΐναι αϋστηροί, διότι οί τάξεις πού δίδασκαν ήταν πολυπληθείς

(60, 80 ή καί 100 άκόμη μαθητές) καί γιά νά έπιβληθούν μεταχειρίζονταν τήν αϋστηρότητα καί τΐς τιμωρίες.

β. Η αϋτιαυταρχική αϋθεντία άποτελεΐ τό άλλο άκρο. Η αϋθεντία τοϋ δασκάλου σχεδόν καταργεΐται καί τό κύρος του καταπατεΐται. Τό έργο του ως παιδαγωγού περιορίζεται σημαντικά καί σχεδόν έκμηδενίζεται. Οί μαθητές τόν άγνοούν, δέν προσέχουν, κάνουν φασαρία, μέ άποτελεσμα νά μΐν έπέρχεται μάθηση. Οί ζωηροί καί άπρόσεκτοι μαθητές κυριαρχούν μέσα στήν τάξη καί ό δάσκαλος όδηγεΐται στό περιθώριο. Γενικά, μέ τήν αϋτιαυταρχική αϋθεντία οϋσιαστικά δέν γίνεται άγωγή.

γ. Η δημοκρατική αϋθεντία ή αϋθεντία εϋθύνης κινεΐται κάπου στό ένδιάμεσο. Ο έκπαιδευτικός σέβεται τήν προσωπικότητα καί τήν έλευθερία τών μαθητών. Δημιουργεΐ τό κατάλληλο κλίμα άρμονικής συνεργασίας, εΐναι πρόθυμος νά άκούσει καί νά λύσει κάθε άπορία τους, τους ένθαρρύνει νά ξεπεράσουν τΐς δυσκολίες. Οί μαθητές μέ τή σειρά τους αγαποϋν τόν έκπαιδευτικό, τόν θαυμάζουν, τόν σέβονται καί τόν έμπιστεύονται, ανταποδίδοντας τή δική του αγάπη καί ένδιαφέρον γι' αϋτούς. Φυσικά, τά άποτελέσματα τής μάθησης μέσα από μιά τέτοια άγαστή συνεργασία εΐναι τά καλύτερα.

Πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεΐ παγκοσμίως στό πλαίσια αϋτά. Ένδεικτικά, αναφέρεται ή έργασία τοϋ Άμερικανοϋ ψυχολόγου

Lewin και τῶν συνεργατῶν του Lippitt καί White. Οἱ ἀνωτέρω ἐπιστήμονες μελέτησαν τήν συμπεριφορά τριῶν ομάδων μαθητῶν ἡλικίας 10 ἐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐργάστηκαν κάτω ἀπό διαφορετικό τύπο αὐθεντίας. Τά ἀποτελέσματα τῆς πρώτης ομάδας, πού ἐργάστηκε κάτω ἀπό αὐστηρή πειθαρχία, ἦταν ἐπιθετική συμπεριφορά, ἔλλειψη πρωτοβουλίας, ἐχθρικές ἐνέργειες, περισσότερη ἐξάρτηση ἀπό τόν ἡγέτη. Τά ἀποτελέσματα τῆς δευτέρης ομάδας, πού ἐργάστηκε μέ τό σύστημα τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας, ἦταν ἀκαταστασία, καταστροφές ἀντικειμένων, ἔλλειψη συνεργασίας, παιχνίδι καί ὄχι ἐργασία. Τά ἀποτελέσματα τῆς τρίτης ομάδας, πού χρησιμοποίησε τήν δημοκρατική μέθοδο, ἦταν συνεργασία, αὐτόνομη πειθαρχία, περισσότερη σύμπνοια, ὑπεύθυνη ἐργασία, ἀνύψωση τοῦ ἠθικοῦ των μαθητῶν.

4. Ἡ αὐθεντία στήν σύγχρονη ἐποχή

Ἡ αὐθεντία τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ιδιαίτερα τῶν δασκάλων τῶν Δημοτικῶν Σχολείων, ἔχει τρωθεῖ σημαντικά μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἐνας λόγος εἶναι ὅτι τό μορφωτικό ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ, ἰδίως στά χωριά, ἔχει βελτιωθεῖ θεαματικά. Ὁ ἀναλφαβητισμός ἔχει ὑποχωρήσει πάρα πολύ καί τείνει νά μηδενιστεῖ. Πέρασε ἡ ἐποχή πού ὁ δάσκαλος ἦταν σεβαστός καί ὑπολογίσιμος ἀπό ὄλους, διότι τόν εἶχαν ἀνάγκη, ἀφοῦ ἦταν ὁ πλέον μορφωμένος ἀπό τούς λίγους γραμματισμένους μέσα στίς μικρές κοινωνίες.

Τά τελευταῖα χρόνια τό κύρος τῶν δασκάλων ἔχει δεχτεῖ ἕνα ἀκόμα σοβαρό πλήγμα. Αὐτό προέρχεται ἀπό ἀρκετούς γονεῖς μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν νά παρεμβαίνουν στό ἔργο τῶν δασκάλων. Ἀκόμα καί ἄτομα χωρίς ιδιαίτερη παιδαγωγική κατάρτιση ἐγκαλοῦν πολλές φορές τούς δασκάλους τῶν παιδιῶν τους, γιά τόν τρόπο πού δίδαξαν μιὰ ἐνότητα, γιά

τίς ἐργασίες πού ἔβαλαν γιά τό σπίτι καί ἄλλα παρόμοια ζητήματα. Εἶναι γνωστό ὅτι ὀρισμένοι δάσκαλοι ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς κατάρτισης πού ἀντιμετωπίζουν στά σχολεῖα, ἔχουν ὀδηγηθεῖ στήν συνταξιοδότηση ἐνωρίτερα ἀπό ὅ,τι θά ἐπιθυμοῦσαν, μόνο καί μόνο γιά νά ἀπαλλαγῶν ἀπό αὐτούς τούς ἐνοχλητικούς γονεῖς.

Καί στή Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση παρατηρεῖται ἀνάλογη εἰκόνα. Ἡ ἀλματώδης πρόοδος τῆς τεχνολογίας, εἰδικά των ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν καί τοῦ διαδικτύου, παρέχει στούς μαθητές τήν δυνατότητα ἀπόκτησης πληθώρας γνώσεων, πρὶν ἀκόμα φοιτήσουν στό Γυμνάσιο καί στό Λύκειο. Εἰδικά στό Λύκειο, στή Β΄ καί Γ΄ τάξη, οἱ μαθητές δίνουν μεγαλύτερη βαρῦτητα στό φροντιστήριο παρά στό σχολεῖο. Καθώς προσανατολίζονται στή μελέτη τῶν μαθημάτων πού θά ἐξεταστοῦν στίς πανελλήνιες ἐξετάσεις, ἀδιαφοροῦν γιά τά ὑπόλοιπα μαθήματα καί τούς καθηγητές πού τά διδάσκουν.

Συμπερασματικά, ἡ αὐθεντία σέ ὄλους γενικά τους τομεῖς τῆς ζωῆς, εἰδικά στήν ἀγωγή καί στήν ἐκπαίδευση, διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Φωτισμένες προσωπικότητες, αὐθεντίες στή συνείδηση τοῦ κόσμου, ἔχουν τή δυνατότητα νά προάγουν καί νά ἐξυψώνουν τόν χώρο δράσης τους, φυσικά καί τήν ἐκπαίδευση.

Βοηθήματα

1. Ἀραβανῆ Ε. Γεωργίου, *ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ*, Ἀθήνα 1999.
2. Λανάρα Α. Οὐρανίας, *Η ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΚΥΡΙΟΣ ΜΟΧΛΟΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ*, Ἀργίνο 1984.
3. Ροδιτάκη Μανώλη, *ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΓΩΓΗ ΧΩΡΙΣ ΑΥΘΕΝΤΙΑ*, Ἄρθρο ἐφημ. ΠΑΤΡΙΣ, Ἡράκλειο 2019.
4. Χαρόνη Βασιλείου, *ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ*, Ἀθήνα 1976.

ΕΝΙΣΧΥΣΤΕ ΤΗΝ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΑΣ

Τοῦ κ. **Γεωργίου Θ. Μηλίτη**, Δασκάλου,
Εἰδικοῦ Παιδαγωγοῦ

Πολλές φορές ἀκοῦμε γονεῖς

νά λέγουν ὅτι τό παιδί τους ὅταν ἀντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα, δείχνει δειλία, φόβο, κάνει προσπάθειες νά ἀποφύγει δυσκολίες, μιλά ταπεινωτικά γιά τόν ἑαυτό του, δέν δέχεται κριτική γιά τίς πράξεις του, ἐνῶ κάνει αὐστηρή κριτική στούς ἄλλους, ἔχει ἄγχος, στό σχολεῖο δέν συμμετέχει στό μάθημα, ἂν καί ἔχει τίς δυνατότητες, δέν κάνει εὐκόλα φίλους, στεναχωριέται γιά τίς ἀποτυχίες του καί γενικά μπορεῖ νά δείχνει ἀντικοινωνική συμπεριφορά. Ὅταν συναντοῦμε, ὅλα ἡ ὀρισμένα ἀπό τά παραπάνω συμπτώματα σ' ἓνα παιδί, λέμε ὅτι ἔχει μειωμένη αὐτοεκτίμηση.

Τί λέμε αὐτοεκτίμηση

Στήν ψυχολογία λέμε ὅτι ἓνα ἄτομο ἔχει καλή αὐτοεκτίμηση ὅταν νοιώθει καλά μέ τόν ἑαυτό του καί ἔχει αἴσθηση τῆς ἀξίας του. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μας σχηματίζεται ἀπό τό τί ἀντιλαμβανόμαστε οἱ ἴδιοι ὅτι εἴμαστε, ἀλλά καί ἀπό τά στοιχεῖα πού λαμβάνουμε ἀπό τούς ἄλλους, δηλαδή τί εἰκόνα ἔχουν οἱ ἄλλοι γιά ἐμᾶς.

Ἡ αὐτοεκτίμηση εἶναι ἓνα συστατικό τῆς αὐτοαντίληψης, δηλαδή τοῦ πῶς ἀντιλαμβανόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τόν ἑαυτό μας. Ἄν μᾶς ζητηθεῖ νά περιγράψουμε τόν ἑαυτό μας, θά ἀναφερθοῦμε σέ ἄρκετά χαρακτηριστικά, ὅπως φυσική ἐμφάνιση, νοητικές καί ἄλλες ἱκανότητες, κοινωνικές - οἰκογενειακές σχέσεις, χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Αὐτή ἡ περιγραφή εἶναι ἡ αὐτοαντίληψη.

Ἡ σημασία της

Οἱ παιδαγωγοί καί οἱ ψυχολόγοι τονίζουν τή μεγάλη σημασία πού ἔχει γιά τή διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα καί τῆς προσωπικότητας τοῦ παιδιοῦ ἡ καλή αὐτοεκτίμηση.

Ἡ καλή αὐτοεκτίμηση εἶναι ἰδιαίτερα χρησιμη, κρίσιμη καί ἀπαραίτητη στήν εὐαίσθητη βρεφική καί παιδική ἡλικία, τήν περίοδο πού δημιουργοῦνται τά θεμέλια τῆς προσωπικότητας τοῦ ἀνθρώπου. Γιά παράδειγμα, ὅταν ἓνα μικρό παιδί, καταφέρει γιά πρώτη φορά νά περπατήσει, νιώθει τή χαρά τῆς ἐπιτυχίας του καί ἔτσι σταδιακά δομεῖ τήν αὐτοεκτίμησή του.

Τά παιδιά μέ καλή αὐτοεκτίμηση ἔχουν θετικό συναίσθημα γιά τόν ἑαυτό τους καί ἔχουν μεγαλύτερη αὐτοπεποίθηση ἀπό τά παιδιά μέ χαμηλή αὐτοεκτίμηση, γεγονός πού ἔχει ἀρνητικές ἐπιπτώσεις στίς ἀποφάσεις τῆς ζωῆς τους.

Οἱ εἰδικοί λέγουν ὅτι τό παιδί πού ἔχει καλή αὐτοεκτίμηση αἰσθάνεται καλά γιά τόν ἑαυτό του, ἔχει αὐτοπεποίθηση καί θέλει συνεχῶς νά δοκιμάζει καί νά γνωρίσει νέα πράγματα. Ὅταν πετύχει τόν στόχο του νιώθει ἱκανοποίηση. Ἡ καλή αὐτοεκτίμηση τό βοηθαί νά ἀντιμετωπίσει μέ κατάλληλους τρόπους τά λάθη πού φυσικό εἶναι νά κάνει. Ἄν κάνει κάποιο λάθος ἢ ἀποτύχει κάπου δέν απογοητεύεται, ἀλλά προσπαθεῖ ξανά γιά νά ἔχει τό ἀποτέλεσμα πού θέλει. Ἡ καλή αὐτοεκτίμηση βοηθαί τό παιδί νά ἔχει καλύτερη ἀπόδοση στό σχολεῖο, στό σπίτι νά μή γκρινιάζει καί νά τά θέλει ὅλα δικά του ἢ νά τό ὑπηρετοῦν οἱ ἄλλοι, ἀναπτύσσει εὐκόλα φιλίες καί εἶναι συνεργάσιμο. Ἀκόμα κι ὅταν στήν καθημερινή ζωῆ τά πράγματα δέν εἶναι ὅπως τά θέλει νά εἶναι, ἡ καλή αὐτο-

εκτίμηση τό βοηθά νά ξαναδοκιμάσει γιά νά λύσει τό πρόβλημά του.

Πώς ενισχύεται

Στήν διαμόρφωση καλής αυτοεκτίμησης τόν βασικό ρόλο έκτός από τήν οικογένεια παίζουν τό σχολείο καί τό κοινωνικό περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ. Σημαντική επίδραση στήν αυτοεκτίμησή του ἔχει ταυτόχρονα καί ἡ ἄποψη πού θά ἐκφράσουν οἱ «σημαντικοί ἄλλοι» γι' αὐτό, ἀρχικά οἱ γονεῖς του ἢ ἔπειτα οἱ δάσκαλοι του στό σχολεῖο.

Ὁ Ἰσπανός Ψυχολόγος Bertrand Regader μετά ἀπό ἔρευνες πού ἔκανε πάνω στό θέμα «πῶς θά ενισχύσουμε τήν αὐτοπεποίθηση τοῦ παιδιοῦ» συμβουλεύει: «Ὡς γονεῖς, εἶναι ἀδύνατο νά μπορούμε νά προστατεύουμε τά παιδιά μας ἀπό ὅλες τίς καταστάσεις καί τά προβλήματα πού θά ἀντιμετωπίσουν σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς τους. Τα παιδιά πρέπει νά μεγαλώσουν καί νά ἀναπτυχθοῦν σέ περιβάλλοντα ὅπου οἱ γονεῖς δέν εἶναι ἐκεῖ γιά νά τά βοηθήσουν. Ἔχουμε, ὁμως, ἕνα θεμελιώδες ἐργαλεῖο γιά νά βοηθήσουμε τά παιδιά νά γίνουν αὐτάρκη καί νά πάρουν τίς δικές τους ἀποφάσεις: τήν ενίσχυση τῆς αυτοεκτίμησής τους. Βασικά, μπορούμε νά πούμε ὅτι ἡ καλή αυτοεκτίμηση τοῦ παιδιοῦ ἀρχίζει νά διαμορφώνεται πρὶν ἀπό τή γέννησή του, ἀπό τήν περίοδο τῆς κυοφορίας του καί ὀλοκληρώνεται κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του, πάντα μέ βάση τίς σχέσεις πού δημιουργεῖ μέ τούς ἀνθρώπους τοῦ στενοῦ περιβάλλοντός του: γονεῖς, ἀδελφία (ἂν ἔχει), δασκάλους καί φίλους».

Οἱ ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι ἂν τό παιδί εἶναι ἀποτέλεσμα μίας ἐπιθυμητῆς ἐγκυμοσύνης, τό ἔμβρυο τό καταλαβαίνει αὐτό καί ἀντιδρᾷ στά ἐρεθίσματα πού δέχεται κατάλληλα.

Ἡ καλή αυτοεκτίμηση ἐκφράζεται μέσα ἀπό τά συναισθήματα πού δείχνει τό παιδί καί ἐξαρτᾶται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τήν εἰκόνα πού ἔχει γιά τον εαυτό του. Ἐάν τό παιδί αισθάνεται αὐτοπεποίθηση γιά τίς ἰκανότητες καί τίς δυνατότητές του, εἶναι φυσικό νά ἀναπτύξει ὑψηλή αυτοεκτίμηση. Διαφορετικά, ἔάν δέν ἐμπιστεύεται τίς δυνατότητές του καί ἔχει κακή

ἀντίληψη γιά τίς ἰκανότητες καί τίς δεξιότητές του, σταδιακά θά ἀποκτήσει ἀρνητικές ἰδέες καί συναισθήματα γιά τόν ἑαυτό του μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναπτύξει χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Πρὶν δοῦμε πῶς οἱ γονεῖς θά βοηθήσουν τό παιδί τους νά ἀποκτήσει καλή αυτοεκτίμηση θά πρέπει νά τονίσουμε ὅτι τίς περισσότερες φορές ἡ χαμηλή αυτοεκτίμηση τοῦ παιδιοῦ σχετίζεται στενά μέ κακές συνθήκες καί συνθήσεις πού ἐπικρατοῦν στήν οικογένεια.

Ἐάν δέν δίνουμε σημασία σέ αὐτές τίς πτυχές στήν ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ μας, διατρέχει τότε τόν κίνδυνο νά μεγαλώσει καί νά ἐνοποιήσει κάποια ἀρνητικά συναισθήματα καί μία κακή ἀντίληψη γιά τόν ἑαυτό του.

Ἄς δοῦμε πῶς θά αὐξήσουμε τήν αυτοεκτίμηση τοῦ παιδιοῦ

1. Ἡλικία τριῶν ἐτῶν. Στήν ἡλικία αὐτή τό παιδί παύει νά εἶναι μωρό, ἀρχίζει νά ἐπιζητεῖ τήν ἀνεξαρτητοποίησή του. Οἱ γονεῖς, ἂν θέλουν νά τονώσουν τήν αυτοεκτίμησή του θά τοῦ δώσουν πολλές εὐκαιρίες καθημερινά γιά νά τό πετύχει. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, θά κάνετε τό παιδί σας νά μάθει νά κάνει τά καθήκοντά του μόνο του, καί στήν πορεία νά γνωρίζει ὅτι γιά νά μάθει μπορεῖ νά κάνει καί λάθη μέσα ἀπό τά ὅποια θά βελτιωθεῖ.

2. Ἡλικία 8 ἐτῶν. Τό παιδί τώρα εἶναι ἰκανό νά συγκρίνει τόν ἑαυτό του μέ τούς ἄλλους. Κι ἂν δέν ἔχει ἐπιτύχει ὅλα τά ἀναμενόμενα ἐπιτεύγματα γιά αὐτήν τήν ἡλικία, θά ἀρχίσει νά συνειδητοποιεῖ ὅτι ὁ συμμαθητής του εἶναι πιο ἔξυπνος, ὅτι ὁ φίλος του ἔχει περισσότερες γνώσεις ἢ ὅτι ὁ μικρότερος ἀδερφός του ἤδη τόν ξεπερνάει σέ ὀρισμένους τομεῖς. Ὅλα αὐτά τό κάνουν νά ὑποφέρει. Πρὶν ἀπό αὐτήν τήν ἡλικία, ἂν ἡ αυτοεκτίμησή του ἦταν χαμηλή, δέν ἦταν ἐπώδυνη. Τώρα ὁμως ἀρχίζει νά στεναχωριέται καί νά ἀντιδρᾷ ὄχι φυσιολογικά.

Οἱ εἰδικοί προτείνουν καί τά παρακάτω:

3. Βοηθήστε το νά γνωρίσει τόν ἑαυτό

του. Διδάξτε του να αποδεχτεί τον έαυτό του όπως είναι, μεταδίδοντάς του ότι είμαστε όλοι «μοναδικοί και άνεπανάληπτοι», και ότι η αξία μας ως άτομο βρίσκεται σέ αυτήν τήν αρχή. Βοηθήστε το να βρεί τά δυνατά του σημεία ώστε να μάθει να αντισταθμίζει τίς αδυναμίες του. «Δέν είσαι έξαιρετικός στό ποδόσφαιρο, αλλά ζωγραφίζεις πολύ ώραία».

4. Νά είστε πρότυπο. Είνας μία από τίς πιό άποτελεσματικές στρατηγικές. Εάν είστε θετικό πρότυπο γιά τό παιδί σας, θά μάθει από τόν τρόπο πού είστε καί κάνετε. Τά παιδιά μαθαίνουν να μιμούνται ένήλικες. Έπομένως, δέν είναι άποτελεσματικό να τούς διατάζουμε να έχουν όρισμένες συνήθειες καί έθιμα εάν τότε, ως γονείς, είμαστε οί πρώτοι πού ένεργούμε μέ τόν αντίθετο τρόπο.

Έάν τό παιδί παρατηρήσει ότι είστε ένα άτομο πού δέν εκτιμά τόν έαυτό του, πού παραπονιέται όλη μέρα καί άποφεύγει τά καθήκοντα καί τίς ευθύνες του, τό πιό φυσικό πράγμα είναι να καταλήξει στό να υίοθετήσει αυτό τό άρνητικό μοντέλο καί στό τέλος να γίνει πιστό αντίγραφο σας. Πρέπει, λοιπόν, να φροντίζουν οί γονείς να έχουν οί ίδιοι καλή άυτοεκτίμηση, εκτός από τίς συνήθειες καί τίς άξίες τους.

5. Όρίστε όρια καί κανόνες. Είναι σημαντικό, ως γονείς, να καταφέρουμε να καθορίσουμε σαφή όρια καί κανόνες, ώστε τό παιδί μας να αναπτυχθεί σωστά. Αυτά τά όρια όχι μόνο μās ένημερώνουν ότι υπάρχουν πράγματα πού δέν πρέπει να γίνουν, αλλά επίσης μεταδίδουν ένα πλαίσιο άλληλεπιδράσεων στό όποιο μπορούμε να αισθανθούμε άνετα καί άσφαλείς, καί ως εκ τούτου να θέσουμε τά θέματα τής καλής άυτοεκτίμησης. Προφανώς, αυτά τά όρια πρέπει να είναι συνεπή καί λογικά.

6. Λογοκρίνετε τό λάθος, όχι τό άτομο. Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι γιά να διορθώσουμε τό παιδί μας όταν κάνει ένα λάθος χωρίς να μειώσουμε τήν άυτοεκτίμησή του. Δέν πρέπει να τό κατηγορούμε καί να τό επικρίνουμε προσωπικά. Μπορούμε όμως να έστιάσουμε τήν παρατήρηση μας σέ άκατάλληλη συμπεριφορά.

Είνας σημαντικό ως γονείς να καταλάβουμε ότι πρέπει να άποφύγουμε να κάνουμε

τό παιδί να αισθάνεται ύπερβολικά ένοχο γιά τό λάθος πού έκανε, γιατί μπορεί να συνδέσει τό λάθος μέ τή δική του προσωπικότητα. Έπομένως, δέν πρέπει να χρησιμοποιούμε φράσεις όπως «είσαι άχρηστος». Έστιάστε τίς παρατηρήσεις σας στή συμπεριφορά του καί μήν κάνετε άξιολογικές κρίσεις γιά τό παιδί.

7. Εκτιμείστε τήν προσπάθεια καί όχι τό άποτέλεσμα. Πολλές φορές τό παιδί, ένω καταβάλλει φιλότιμες προσπάθειες γιά να κάνει κάτι, δέν τό πετυχαίνει. Τότε οί γονείς δέν πρέπει να τό άποθαρρύνουν αλλά να τό επαινέσουν γιά τίς προσπάθειες πού κατέβαλε καί να τό παροτρύνουν να ξαναεπιχειρήσει γιά να έχει τό επιθυμητό άποτέλεσμα.

Όταν οί γονείς αντιδράσουν έτσι θά τό βοηθήσουν να συνειδητοποιήσει ότι αν καταβάλλει προσπάθειες γιά να λύσει κάποιο πρόβλημά του, θά είναι σέ θέση να πετύχει τόν στόχο του κι ότι τά εμπόδια, πού αναπόφευκτα πολλές φορές συναντά, θά είναι μόνο προσωρινά.

8. Έντοπίστε καί διορθώστε τίς περιοριστικές πεποιθήσεις σας. Δέν πρέπει να μās διαφεύγει, ότι η λογική σκέψη του παιδιού περνάει από διαφορετικά στάδια ώριμησης. Αυτό έχει ως συνέπεια τό παιδί να μήν ακολουθεί πάντα μία λογική συνοχή όταν καλείται να λύσει ένα πρόβλημα. Έτσι καλλιεργει παράλογες καί λανθασμένες σκέψεις γιά τόν έαυτό τους, οί όποίες μπορούν να επηρεάσουν άρνητικά τήν άυτοεκτίμησή του.

Έάν οί γονείς αλλά καί οί εκπαιδευτικοί έντοπίσουν όποιαδήποτε από αυτές τίς περιοριστικές ή λανθασμένες πεποιθήσεις, πρέπει να κάνουν ό,τι μπορούν γιά να τίς διορθώσουν, ώστε να μήν του γίνει μόνιμη κατάσταση. Γιά παράδειγμα, αν τό παιδί έχει σχηματίσει κακή έντύπωση γιά τήν φυσική του εμφάνιση ή γιά τίς νοπτικές του ικανότητες, πρέπει να τό διδάξουμε να άγαπά τόν έαυτό του όπως είναι.

Οί ψυχολόγοι τονίζουν ότι πρέπει να βοηθήσουμε τό παιδί να βλέπει τόν έαυτό του άντικειμενικά, έτσι ώστε να μπορεί να σχηματίσει μία ρεαλιστική καί θετική άυτο-είκόνα.

9. Δείξτε άνευ όρων άγάπη γιά τό παιδί σας. Πολλοί γονείς γιά να κερδίσουν τήν

ἀγάπη τῶν παιδιῶν τους κάνουν παράλογες παραχωρήσεις στήν ἀνατροφή του μέ ὄχι καλά ἀποτελέσματα γιά τό χαρακτήρα. Ἡ ἄνευ ὄρων ἀγάπη μας πρός τό παιδί δέν σημαίνει ὅτι πρέπει νά ἀνεχόμαστε τίς ἀρνητικές συμπεριφορές του, ἀλλά σημαίνει ὅτι πρέπει νά δείξουμε κατανόηση καί ἀγάπη, παρά τό γεγονός ὅτι τό παιδί μπορεῖ ἔκανε λάθος καί τό ὑποβάλλαμε σέ κάποιους περιορισμούς.

Ὅταν κάνει ἕνα λάθος πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά νιώθει ἄσχημα, πρέπει νά τό ἐνθαρρύνουμε καί νά τοῦ ποῦμε ὅτι τό ἀγαπάμε κι ὅτι εἴμαστε περήφανοι γι' αὐτό.

10. Ἐνθαρρύνετε τό παιδί νά ἀναλάβει πρωτοβουλίες. Ὅλοι παραδέχονται ὅτι τό παιδί τῶν ὑπερπροστατευτικῶν γονέων μεγαλώνει μέ χαμηλή αὐτοεκτίμηση. Ἐάν δέν ἐπιτρέψουμε στό παιδί μας νά δοκιμάσει τίς ἱκανότητες καί τίς δυνατότητές του, δέν θά μπορεῖ νά ξέρει ποιά εἶναι τά ὄριά του καί ἐπομένως δέν θά εἶναι σέ θέση νά βελτιώσει τίς ἱκανότητές του, μέ τίς ὁποῖες θά ἀντιμετωπίσει τίς δυσκολίες καί τά προβλήματα πού θά συναντήσει. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά γίνει ἕνα ἀνασφαλές καί φοβισμένο παιδί. Πρέπει, λοιπόν, ἀπό τή νεαρή ἡλικία νά ἐνθαρρύνουμε τό παιδί μας νά ἀντιμετωπίσει ὀρισμένες προκλήσεις, κάτω ἀπό τό ἄγρυπνο μάτι μας, ἀκόμη καί ὅταν μπορεῖ νά ἐνέχουν κίνδυνο. Αὐτό θά τοῦ ἐπιτρέψει νά βελτιώσει τίς δεξιότητές του καί νά ἐμπλουτίσει τίς γνώσεις του.

Εἶναι σημαντικό νά τονιστεῖ ὅτι ἡ προσωπικότητα τοῦ παιδιοῦ χτίζεται μέσῳ κάθε νέας ἐμπειρίας, ἐπομένως δέν εἶναι σκόπιμο νά περιοριστεῖ τό πεδίο δράσης του.

11. Ἀφήστε το νά κάνει λάθη. Θά πρέπει νά ξερούμε ὅτι κάθε λάθος εἶναι μία νέα πηγή μάθησης. Δέν πρέπει νά πέσουμε στήν τάση ὑπερβολικῆς καθοδήγησης τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, γιατί θά περιορίσουμε τίς δυνατότητές του νά μάθει, νά ὀριμάσει καί νά ἀποκτήσει αὐτοπεποίθηση. Κάθε ἐμπειρία πού ἀποκτᾷ εἶναι σημαντική γιά τήν ψυχοσωματική του ἀνάπτυξη.

Πρέπει νά ἐνθαρρύνουμε τά παιδιά, μακριά ἀπό τήν ἀπογοήτευση, νά πειραματιστοῦν

μέ νέες προκλήσεις καί νά τά ὑποστηρίζουμε ὅταν τό ἀπαιτοῦν, ὥστε νά μπορούν νά προχωρήσουν στίς γνωστικές τους ἱκανότητες καί στήν αὐτοπεποίθησή τους.

12. Ἀποφύγετε νά ὑπερβάλλετε γιά τά ἐπιτεύγματα καί τίς ἱκανότητές του. Θά πρέπει νά ξερούμε ὅτι ἡ καλή αὐτοεκτίμηση δέν εἶναι ἡ ἴδια μέ τήν τεχνητά διογκωμένη αὐτοεκτίμηση, ἀλλ' ὅτι βασίζεται σέ μία ἰσορροπημένη καί ρεαλιστική αὐτο-εικόνα. Ἐπομένως, δέν πρέπει νά προσπαθοῦμε νά κολακεύουμε τό παιδί ὅλη τήν ὥρα καί νά ὑπερβάλλουμε τίς δεξιότητές του καί τά προσωπικά του ἐπιτεύγματα, ἀλλά ἀπλῶς πρέπει νά καταγράφουμε τά καλά του ἀποτελέσματα χάρη στήν προσπάθεια πού ἔχει καταβάλλει.

Στήν πραγματικότητα, θέλοντας νά μεγιστοποιήσουμε τίς ἀρετές τοῦ παιδιοῦ μας μπορεῖ νά ἔχουμε τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα ἀπό αὐτό πού θά θέλαμε, καθῶς μπορεῖ νά μειώσουμε τήν αὐτοεκτίμησή του. Ἐτσι, ἂν γιά παράδειγμα εἶναι καλό στό ποδόσφαιρο, μπορούμε νά τό ἐνημερώσουμε καί νά τό παρακινήσουμε, ἀλλά δέν εἶναι καλή ἰδέα νά τό κάνουμε νά πιστέψει ὅτι θά εἶναι ὁ ἐπόμενος Ντιέγκο Μαραντόνα, ἐπειδή μπορεῖ νά τοῦ φέρει ὑπερβολική πίεση καί τίποτα ρεαλιστικό.

13. Δώστε του ἀπό τό χρόνο σας. Ἐνας ἄριστος τρόπος γιά νά βοηθήσετε τό παιδί σας νά ἀναπτύξει καλή αὐτοεκτίμηση εἶναι νά τό κάνετε νά καταλάβει ὅτι τό ἀγαπάτε. Αὐτό θά τό δείξετε ἂν τοῦ ἀφιερῶσετε χρόνο ἀπό τό χρόνο σας.

Ὅλοι μας γνωρίζουμε ὅτι ἡ ἐνήλικη ζωή εἶναι γεμάτη χρονοδιαγράμματα καί ὑποχρεώσεις πού δέν μᾶς ἐπιτρέπουν νά περάσουμε ὅσο χρόνο θά θέλαμε μέ τά παιδιά μας. Ἐάν δέν μπορεῖτε νά τοῦ ἀφιερῶσετε καθημερινά σέ συγκεκριμένη ὥρα ἀπό τό χρόνο σας πρέπει νά τό ἐνημερώσετε ὅτι μόλις ἔχετε ἐλεύθερο χρόνο θά τό πάρετε κοντά σας γιά νά παίξετε ἢ νά συζητήσετε. Τό παιδί πρέπει νά συνειδητοποιήσει ὅτι, ἂν καί δέν μπορούμε νά εἴμαστε μαζί του ὅσο θέλουμε, ἔχουμε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά νά ἀνταποκριθοῦμε στίς ἀνάγκες του καί νά τοῦ δώσουμε ὅλη τή δυνατή ἀγάπη μας.

Ζωγραφιές πού δείχνουν τήν αυτοεκτίμησή του

Σήμερα όλοι παραδέχονται ότι τά παιδικά σχέδια είναι άμεσες εκφράσεις του τί αισθάνεται ένα παιδί για τόν έαυτό του, καί ως έκ τούτου, βοηθοῦν πολύ νά γνωρίσουμε τήν προσωπικότητά του, τούς φόβους του, τό επίπεδό τῆς αυτοπεποίθησής του καί πολλά ἄλλα.

Ὁ γονέας πού θέλει νά δεῖ τό μέγεθος τῆς αυτοεκτίμησής του παιδιοῦ του πρέπει νά κάνει τά παρακάτω βήματα. 1. Καλεῖ τό παιδί του κοντά του γιά νά ζωγραφίσουν. Μετά τήν πρόσκληση παρατηρεῖ τή διάθεση τοῦ παιδιοῦ καί τό πόσο εἶναι συγκεντρωμένο στή ζωγραφιά πού κάνει καί πῶς χρησιμοποιεῖ τό χαρτί καί τό μολύβι του. Ἐπίσης παρατηρεῖ ἀπό ποῦ ξεκινᾷ ἡ ζωγραφιά τοῦ παιδιοῦ. Χωροῦν ἐξαρχῆς στό σχέδιό του ὅλα τά πρόσωπα-ἀντικείμενα; Κρατᾷ τό μολύβι χαλαρά (ἐκφράζει ἐλεύθερη κίνηση) ἢ σφιχτά (ἐκφράζει ἔνταση). Μᾶς δίνει μία γεμάτη κόλα (οἰκειότητα, ἐξωστρέφεια, θέληση τοῦ παιδιοῦ νά μεγαλώσει γρήγορα) ἢ ἄδεια (φόβος καί ἀνασφάλεια); Οἱ γραμμές εἶναι ἀνάλαφρες (εὐαίσθητη φύση) ἢ ἔντονες (ἐνέργεια καί ζωτικότητα);

Ἄν οἱ γραμμές πού ἔκανε εἶναι ὀμαλές, τό παιδί εἶναι σίγουρο γιά τά συναισθήματά του, δέν φοβᾷται νά ἐνταχθεῖ σέ περιβάλλον διαφορετικό ἀπό τό οἰκογενειακό καί βλέπει μέ ἐνθουσιασμό τήν πραγματικότητα. Ἄν οἱ γραμμές εἶναι ἀκανόνιστες ἢ κομμένες δηλώνει ὅτι τό παιδί φοβᾷται τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τήν οἰκογένεια, εἶναι ντροπαλό καί ἔχει δυσκολίες προσαρμογῆς στίς νέες καταστάσεις καί στίς κοινωνικές σχέσεις.

Τό μέγεθος τῶν σχεδίων ἔχει ἐπίσης τή σημασία του. Μεγάλα σχέδια ὑποδηλώνουν συναισθήματα εὐφορίας καί ἔντονη αἴσθηση μεγαλείου. Μικρά σχέδια δείχνουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, ἢ καταθλιπτικά συναισθήματα ἢ καί τά δύο.

Τά χρώματα ἔχουν ἐπίσης τίς ὑποδηλώσεις τους:

- Ἄν χρησιμοποιεῖ πολύ τό χρώμα μπλέ:

αὐτό δείχνει ἡρεμία, γαλήνη, ἔλλειψη ἀνταγωνισμοῦ, συνεννόηση.

- Τό πράσινο χρώμα: ἡσυχία, ἀνάπαυση, ἱκανοποίηση, ἰσορροπία, ἡρεμία, εὐχαρίστηση, ἐλπίδα.

- Τό κόκκινο: δραστηριότητα, ζωντάνια, ἐνέργεια, φιλοδοξία, ζωτικότητα, συγκίνηση, διέγερση, πάθος, θάρρος.

- Τό κίτρινο: προσαρμογή, ἐνέργεια, δυναμισμό, διάθεση γιά ἀνοιγμα πρὸς τά ἔξω, διαίσθηση.

- Τό μῶβ χρώμα δείχνει: θλίψη, ἀνησυχία, ζήλια, κυριαρχία στά πάθη, σεμνότητα.

- Τό καφέ: σοβαρότητα, λύπη, ἔλλειψη ἀνεκτικότητας στίς διαφωνίες καί τίς ἀντιθέσεις, σύνεση, «ἄτομο πού πατᾷ στή γῆ».

- Τό πορτοκαλί: χαρούμενη καί χαλαρή διάθεση.

- Τό μαῦρο: πλούσιο ἐσωτερικό κόσμο, φόβοι, ἄγχος, ἐπιφυλακτικότητα, σεμνότητα, μελαγχολία, πόνος...

Τέλος, ὅταν ἓνα παιδί (πού ἔχει περάσει τήν ἡλικία τῶν 3-4 ἐτῶν) ἔχει ἐρεθίσματα γιά νά ζωγραφίσει, ἀλλά παρ' ὅλα αὐτά δέν ἀνταποκρίνεται, θά μπορούσε νά σημαίνει δυσκολίες σχετικά μέ τίς νοητικές του ἱκανότητες ἢ μέ τό επίπεδο ὠρίμασής του. Ἐπομένως, ἂν ὑπάρχουν καί ἄλλες σχετικές ἐνδείξεις, ἐνδεχομένως νά πρέπει νά συμβουλευτοῦμε κάποιον εἰδικό. Οἱ εἰδικοί ἐφαρμόζουν τά λεγόμενα προβολικά τέστ, στά ὁποῖα, τό σχέδιο σέ συνδυασμό μέ συγκεκριμένες ἐρωτήσεις, βοηθοῦν τόν εἰδικό νά ἐκτιμήσει τήν κατάσταση τοῦ παιδιοῦ.

Δεύτερος τρόπος γιά νά προσδιορίσουμε τό επίπεδο αυτοεκτίμησής τοῦ παιδιοῦ μας εἶναι τό παρακάτω τέστ: Σέ μία λευκή κόλλα σχεδιάζουμε μία σκάλα μέ 10 σκαλοπάτια. Στή συνέχεια λέμε στό παιδί: «σχεδίασε τόν ἑαυτό σου στό σκαλοπάτι πού νομίζεις ὅτι μπορεῖ νά εἶναι». Ἀφοῦ σχεδιάσει χωρίς νά τό καθοδηγήσουμε ἑμεῖς, παίρνουμε τό σχέδιο καί βλέπουμε σέ πῶς σκαλοπάτι ἔβαλε τόν ἑαυτό του.

Ἄν τοποθέτησε τόν ἑαυτό του στό 1^ο - 3^ο σκαλοπάτι, τότε ἡ αυτοεκτίμησή του εἶναι πολύ χαμηλή. Ἄν ὁ ἑαυτός του εἶναι στό 4^ο - 7^ο σκαλοπάτι, τότε ἡ αυτοεκτίμησή του εἶναι ἐπαρκής

καί δέν πρέπει ώς γονεΐς νά άνησυχούμε, αλλά, προσοχή, αυτό εΐναι μόνο γιά τώρα. Δέν πρέπει νά έφψυχάσουμε αλλά επιβάλλεται νά ένισχύσουμε τήν αυτοεκτίμησή του. Άν βάλλει τόν έαυτό του στό 8° - 10° σκαλί, αυτό δείχνει ότι ή αυτοεκτίμηση του παιδιού εΐναι υπερεκτιμημένη.

Βέβαια τό τέστ «Σκάλα» εΐναι πολύ ένδεικτικό καί τά άποτελέσματά του εΐναι όρατά στό παιδί, τό όποιο γρήγορα μπορεί νά «ξεπεράσει» τό πρόβλημά του.

Στήν βιβλιογραφία υπάρχουν καί άλλα τέστ ζωγραφικής πού βοηθούν τούς γονεΐς νά δοϋν πώς εΐναι ή αυτοεκτίμηση του παιδιού τους γιά νά τό βοηθήσουν νά τήν διατηρήσει, άν εΐναι καλή, ή νά τό βοηθήσουν νά τήν αναπτύξει, άν εΐναι χαμηλή.

Γιατί πρέπει νά ένισχυδει ή αυτοεκτίμηση

Ός γονεΐς (άλλά καί οί εκπαιδευτικοί κυρίως τών δύο πρώτων βαθμίδων) πρέπει νά κάνουμε ό,τι μπορούμε γιά νά άποκτήσει τό

παιδί καλή αυτοεκτίμηση. Κι αυτό πρέπει νά γίνει διότι όταν δέν άποκτήσει ύψηλή αυτοεκτίμηση θά αισθάνεται άνασφάλεια. Δέν πιστεύει ότι μπορεί νά κάνει κάτι πού του άναθέτουμε σωστά. Προσπαθεί μέ κάθε τρόπο νά ξεφύγει από τό στόχο του καί γιά νά μās δείξει ότι προσπαθεί νά κάνει διαφορετικά πράγματα από αυτά πού πρέπει νά κάνει, γιατί δέν έχει έμπιστοσύνη στις ικανότητές του, φοβάται ότι θά άποτύχει.

Τό παιδί μέ χαμηλή αυτοεκτίμηση, όταν κάνει κάποιο λάθος, του φαίνεται πολύ σοβαρό καί γενικά άντιλαμβάνεται τή ζωή μέ τόν πίο άρνητικό τρόπο. Όταν, γιά όποιοδήποτε λόγο, τά πράγματα δέν πāνε καλά, τό παιδί μέ χαμηλή αυτοεκτίμηση σταματάει κάθε προσπάθεια άντί νά συνεχίσει καί νά ξαναπροσπαθήσει.

Δέν πρέπει νά μās διαφεύγει ότι ή αυτοεκτίμηση άρχίζει νά κτίζεται από τή νηπιακή ήλικία καί μέσα από τίς συμβουλές πού δίνουν στό παιδί πρόσωπα πού άγαπάει καί έμπιστεύεται, δηλαδή οί γονεΐς, τό οικογενειακό του περιβάλλον καί άργότερα τό Σχολείο.

Όταν τό παιδί τό ένθαρρύνουμε στις προσπάθειές του καί τό έπαινούμε, τότε αισθάνεται ίκανοποίηση καί άποκτā καλή αυτοεκτίμηση.

Καθώς μεγαλώνει, όλο καί περισσότεροι παράγοντες έπηρεάζουν τήν οικοδόμηση της καλής αυτοεκτίμησης, δηλαδή οί δάσκαλοί του καί οί φίλοι του.

Ένδεικτικές πηγές καί βοηθήματα

- ACKERMAN COURTNEY, *What is Self-Esteem?*, positivepsychology.com, 2021.
- apprendreaeduquer.fr, *7 clés pour consolider l'estime de soi des enfants*, 2019.
- GOULET ANNIE, *L'estime de soi chez l'enfant*, naitreetgrandir.com, 2019.
- ΠΑΠΑΝΗΣ ΕΥΣΤΡ., *Η αυτοεκτίμηση*, έκδόσεις «Σιδέρης», Αθήνα.
- ΠΑΠΑΝΗΣ ΕΥΣΤΡ., *Ό θαμπωμένος καθρέπτης του έαυτού μας*, έκδόσεις «Σιδέρης», Αθήνα.
- REGADER BERTRAND, *10 estrategias para mejorar la autoestima de tu hijo*, Barcelona, 1989.

Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Τοῦ κ. **Εὐσταθίου Ριμπᾶ**, Καθηγητῆ Παν/μίου

Τό Σχολεῖο εἶναι ὁ τόπος

ὅπου μαθητές καί ἐκπαιδευτικοί κυρίως ἐπικοινωνοῦν, σχετίζονται, διαλέγονται, ἐρωτοῦν, ἀπαντοῦν, παρέχουν ἢ ἀποκοῦν γνώσεις καί δημιουργοῦν δεξιότητες, ἐθισμούς, ἀρετές καί γενικά διαμορφώνουν συνειδήσεις καί «προσωπικότητα» καί κοινωνικότητα. Ἐνῶ τό σχολεῖο καί οἱ ἐκπαιδευτικοί, ὀφείλουν νά ἐξασφαλίζουν εἰρηνικό, ἐλεύθερο, φυσικό περιβάλλον, πού ἐνθαρρύνει τούς μαθητές νά μαθαίνουν ἐργαζόμενοι καί συνεργαζόμενοι, δημιουργικά, τοῦτο δέν συμβαίνει πάντα, διότι, μαζί μέ τά ποικίλα μορφωτικά ἀγαθά τοῦ σχολείου, οἱ ἀμφιβολίες, οἱ ἀντιδράσεις καί ἀρνήσεις, οἱ δυσκολίες, προκαλοῦν εἰρωνεῖες, ἄγχος καί φόβο μέ ἀρνητικές καταστάσεις, μέ συνέπεια νά γίνονται πρὸς τούς μαθητές παρατηρήσεις ἢ νά ἐπιβάλλονται καί τιμωρίες.

Τὴν ἀρνητικὴ ἀτμόσφαιρα, πού εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχει στό σχολεῖο, λόγω τῶν διαφορετικῶν ἀντιλήψεων καί ἐμπειριῶν, τὴν ἐπιδεινώνει ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο διαφόρων μορφῶν βίας (οἰκογένεια, διάφορες ὀμάδες καί εὐρύτερη κοινωνία καί κυρίως τὰ ΜΜΕ). Ἡ μεταφορὰ βίας, μαζί μέ τὴν ἐσωτερικὴ τοῦ σχολείου καί τῆς Διοίκησης, διασαλεύουν τὴν εἰρηνικὴ καί εὐχάριστη ζωὴ καί λειτουργία τοῦ σχολείου καί δυσκολεύουν τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τοῦ σχολείου.

Ἡ ὕπαρξη ἐνδοοικογενειακῆς βίας (μεταξύ γονέων, γονέων καί παιδιῶν ἢ παιδιῶν μεταξύ τους), γίνεται ἐστία μεταφορᾶς βίας στό σχολεῖο ὡς ἀρνητικῆς ἐμπειρίας. Τό ἀρνητικὸ κλίμα, οἱ ἔριδες, οἱ φωνές καί

ἀντεγκλήσεις, οἱ τιμωρίες, οἱ χειροδικίες μέσα στὴν οἰκογένεια ὡς ἐμπειρία μεταφερόμενες στό σχολεῖο, δημιουργοῦν ἀρνητικὸ κλίμα γιὰ μάθηση καί εἰρηνικὴ συμβίωση. Τό ἴδιο συμβαίνει καί ἀπὸ τὴν κοινωνία εὐρύτερα ὅταν μεταφέρεται βία. Ἡ ὀποιαδήποτε βία ἐθίζει καί τὴν κοινωνία τοῦ σχολείου σὲ δημιουργία καταστάσεων βίας, bullying. Βεβαίως, ἡ βία αὐτὴ εἶναι περισσότερο λεκτικὴ, ἀλλὰ καί μέ στοιχεῖα ἐκφοβισμοῦ, ὅπως σπρωξίματα ἀλλὰ καί χειροδικίες bullying καί ἄλλα. Ἡ ἄγρια βία πού ἐσχάτως παρατηρεῖται στὴν κοινωνία, κυρίως στὶς Η.Π.Α., ἐμφανίζεται σπανίως στὴν πατρίδα μας, ἀλλὰ, προοδευτικὰ ὄλο καί περισσότερο προβάλλει στό σχολεῖο. Ἡ ἐφηβικὴ ἰδιοσυγκρασία, εὐνοεῖ τὴν ἔνταση τῶν συναισθημάτων πού δικαιολογεῖ τὴ βία. Σημειώνουμε τό περιστατικὸ αὐτοχειρίας τοῦ δεκατετράχρονου μαθητῆ πού συγκλόνησε τὴν κοινωνία, ὅπως καί ἄλλες περιπτώσεις βίας στὴν Κρήτη καί ἀλλαχοῦ. Μία δημοσιογράφος μεταφέρει ἀπὸ τὸ Χαμόγελο τοῦ Παιδιοῦ ὅτι σὲ ἓνα συγκεκριμένο χρονικὸ διάστημα πρὶν κάμποσους μῆνες καταγγέθηκαν 95 περιστατικὰ βίας. Γεγονὸς εἶναι ὅτι τὰ παιδιά ἀποφεύγουν νά ἀναφέρουν περιπτώσεις βίας διὰ διαφόρους λόγους ὅπως ντροπὴ, φόβος κ.ἄ. Τὴν κατάσταση δυσκολεύουν οἱ στάσεις τῶν γονέων, πού ἀπαιτοῦν ἀπὸ τούς ἐκπαιδευτικούς εὐθύνες γιὰ τίς ὁποῖες εἶναι οἱ ἴδιοι ἢ τὰ παιδιά τους ὑπεύθυνοι.

Ἐπειδὴ πολλές φορές ὀρισμένοι γονεῖς καταγγέλλουν ἀδίκως τούς ἐκπαιδευτικούς, καί αὐτοὶ μένουν ἀνυπεράσπιστοι, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἐνοχλοῦνται καί ἀδιαφοροῦν, καί

τότε ή κατάσταση χειροτερεύει. Οί αδύνατοι μαθητές, αλλά και όσοι καταβάλλουν λιγότερες προσπάθειες στα μαθήματα, σέ όποια παρατήρηση γιά συμμόρφωση, θεωρούν τούς έαυτούς τούς άδικημένους, μειονεκτικούς και φοβισμένους και έτσι μεταβάλλονται βαθμηδόν σέ όργισμένους νέους, μιμούμενοι τήν εισαγόμενη βία και προβαίνουν σέ βίαιες πράξεις. Οί μορφές βίας είναι ποικίλης μορφής: λεκτικές, ειρωνίες, ύβρεις, συκοφαντίες, συναισθηματικές, διαβολές, απομόνωση, ήθικές, κλοπές, σωματικές, βανδαλισμοί, χειροδικίες, σεξουαλικές αλλά και παραμέληση, απομόνωση, κ.τ.λ. Τά άγόρια διαπράττουν περισσότερες παραβάσεις από τά κορίτσια τά όποια επιδίδονται σέ λεκτικές κυρίως και κατ'έπανάληψη βιαιότητες. Ό έκφοβισμός και ή βία γίνεται συνήθως δυαδικά, αλλά και όμαδικά, μέ άνοχή ή ουδετερότητα από τή μάζα τών μαθητών. Έχουν άναφερθεί βιντεοσκοπήσεις δυαδικού bullying, ενός σεξουαλικού χαρακτήρα, μέ παράλληλο «χαβαλέ» από τούς άλλους μαθητές και διάφορα άλλα περιστατικά.

Έννοια τής βίας

Βία υπάρχει σέ κάθε πράξη ή παράλειψη

ή όποια βλάπτει τή ζωή ή τήν έλευθερία ενός προσώπου έσκεμμένως ή μή, και έμποδίζει τήν άνάπτυξη τής προσωπικότητας τού μαθητή καθόσον ένδέχεται. Γίνεται πάλιν και πολλάκις και προκαλεί φόβο, έπιβολή, καταδυνάστευση, και σωματικό και ψυχικό πόνο, άπομόνωση. Ό σχέση θύτη και θύματος είναι συ-

νήθως δυαδική, αλλά και όμαδική μερικές φορές, σέ μορφή δύναμης και άδυναμίας, έπιβολής και ύποταξης.

Άπό διάφορες έρευνες, οί γονείς είναι κατά μεγάλο ποσοστό άνενημέρωτοι γιά τήν ύπαρξη βίας στα σχολεία: 37% γιά τούς γονείς τού δημοτικού σχολείου, 34% γιά τούς γονείς τού γυμνασίου και 18% γιά τούς γονείς τού λυκείου.

Αίτια τής βίας σέ ποσοστό 85% άναφέρουν ως αίτια τήν έλλειψη κατάλληλης άγωγής στό σπίτι, έλλειψη αίσθησης δικαιοσύνης και συμπόνιας μεταξύ τών παιδιών. Πολλοί γονείς στις σημερινές δύσκολες καταστάσεις είτε δέν γνωρίζουν είτε δέν μπορούν, είτε δέν εύκαιρούν νά άσχοληθούν μέ τήν πρόοδο τών παιδιών τους. Δέν συζητούν, δέν παρέχουν εύκαιρίες συναντίληψης, συμπάραστασης, άλληλοβοήθειας, συμπόνιας, ειρηνικής συνύπαρξης, συνδημιουργίας, χαράς και φιλίας. Έτσι οί μαθητές αυτοί στεροούνται άνάλογων θετικών έμπειριών, είναι φτωχοί σέ αυτά και σέ κοινωνικότητα, αλλά έμπειροι σέ βία και έκφοβισμό.

Ό έκταση, ή συχνότητα και ή θυματοποίηση, είναι περίπου: 17% τών κοριτσιών έχουν ύποστει σεξουαλική κακοποίηση, ένω 12% τά άγόρια. Έξ αυτών 3 στα 4 κορίτσια

καί 9 στά 10 άγόρια δέν μιλούν. Έπίσης 1 στούς 4 δράστες ήταν συγγενικό πρόσωπο ή καί 1 στούς 2 δράστες γνωστός στήν οικογένεια. Οί συνέπειες στά παιδιά θύματα εἶναι: ψυχολογικές διαταραχές μέχρι κατάθλιψη. Χαμηλή αὐτοεκτίμηση, διαταραχές ύπνου, μέ ένουρήσεις νυκτερινές αλλά καί βαρύτερα, ώς, μόνωση, άνορεξίες, χρήση τοξικῶν οὐσιῶν καί άπόπειρες γιά αὐτοκτονίες. Η παρέμβαση πρέπει νά εἶναι έγκαιρη καί διακριτική, μέ ζεστή άγκαλιά, ένδιαφέρον, έμεθύθεια, θυσία καί άγάπη.

Τό σχολεῖο εἶναι ή πρέπει νά εἶναι τόπος εἰρήνης, έλευθερίας, δικαιοσύνης, μέ άνοιχτούς όρίζοντες γιά κοινωνικοποίηση. Νά μάθει τό παιδί νά μιλάει, νά άκούει χωρίς νά διακόπτει, νά λέει εὐχαριστώ, παρακαλώ, συγνώμη, συγχωρώ, σ' άγαπώ. Νά έργάζεται καί νά συνεργάζεται, νά χαιρεταί μέ τή χαρά τῶν άλλων καί όλων, γιά νά μπορούν νά άνοίξουν τά φτερά τους στό δικό τους μέλλον, πού θά τό φτιάσουν μέ ύλικά καί άπό τήν Παράδοση αλλά, καί μέ νέες τεχνικές τῆς δικῆς τους ζωῆς. Οί γονεῖς καί οί εκπαιδευτικοί, καί όποιοι άλλοι, πρέπει νά εἶναι εκεί πρόθυμοι ώς διαμεσολαβητές,

έγγυπτες, άτομα στά όποια θά μπορούν νά καταφεύγουν άνά πάσα στιγμή μέ έμπιστοσύνη, χωρίς δισταγμό, γιά νά άίρουν τίς όποιοσδήποτε δυσκολίες, μέ σεβασμό στό κάθε παιδί, μέ θυσία καί άγάπη πού «πάντα στέγει». Ένα τέτοιο ζεστό, έλεύθερο, ειρηνικό, χαρούμενο καί δημιουργικό περιβάλλον μέ συζητήσεις, διαλέξεις καί όποιες άλλες εὐκαιρίες εἶναι οί προϋποθέσεις γιά τό σχολεῖο χωρίς βία.

Έκτός τῶν άνωτέρω, ή κρατική μέριμνα καί φροντίδα, έπειγόντως πρέπει νά μεριμνήσει γιά νέες σύγχρονες δομές, στελεχομένες μέ κατάλληλο προσωπικό, συμβούλων, ψυχοθεραπευτῶν, παρατηρητῶν καί έρευνητῶν. Έπίσης τό εκπαιδευτικό προσωπικό νά εἶναι κατάλληλα εκπαιδευμένο καί άείμετεκπαιδευμένο, καθώς καί άνάλογα άμβόβενο καί σεβόμενο. Άνάλογη πρόνοια πρέπει νά ληφθεῖ γιά εὐκαιρίες ένημέρωσης καί πρόνοιας μέ ποικίλες εὐκαιρίες καί άπτά παραδείγματα γιά τούς γονεῖς, αλλά καί συχνῆς συνεργασίας γονέων καί εκπαιδευτικῶν. Ο έκπαιδευτικός πρέπει νά άπολαμβάνει άνάλογης έκτίμησης άπό τήν κοινωνία γιά νά έμπνέει καί μορφώνει πρόσωπα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΜΑΡΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Η ένδοσυχολική βία, ένα κοινωνικό φαινόμενο, έφ. Τό Βήμα, 18-05-2022.
- Γ. ΚΑΒΒΑΔΙΑ, Η βία στό σχολεῖο καί τήν κοινωνία.
- Γ. ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Η παιδική βία στήν κοινωνία καί ύγεία.
- ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ Β., Η βία στήν οικογένεια καί στό σχολεῖο.
- Τ. ΧΑΛΚΙΑΣ, Μορφές βίας στό σύγχρονο σχολεῖο.
- Β. ΚΙΤΣΑΚΗΣ, Η βία στή σχολική ζωή.
- ΚΑΤΕΡΙΝΗ ΣΙΩΚΟΥ, Πολιτική πρόληψη τῆς βίας στό σχολεῖο.

(Τά άνωτέρω έργα, προσβάσιμα άπό τό διαδίκτυο).

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

Ἡ ἀποκλειστική λατρεία του ἐπάνω στίς βουνοκορφές

Τοῦ κ. **Ἀνδρέα Δημάκη**, Φιλολόγου - Ἱστορικοῦ

Ἡ ἐορτή τοῦ Προφήτη Ἡλία

εἶναι μία ἀπό τίς μεγαλύτερες τοῦ θέρους καί θεωρεῖται ὅτι ἐπηρεάζει μέ τήν προφητική του δύναμη τίς βροχές, τίς βροντές καί τούς κεραυνούς. Ἐορτάζεται στίς 20 Ἰουλίου καί ἀντικατέστησε ἐπάνω στίς κορυφές τῶν βουνῶν τόν Δία.

Ἡ συνήθεια τῆς ἴδρυσης ναῶν ἐπάνω στίς κορυφές τῶν λόφων ἢ τῶν βουνῶν εἶναι πανελλήνια. Γιά τό λόγο αὐτό καί πολλές ἑλληνικές βουνοκορφές φέρουν τό ὄνομα Ἀϊ-Λιάς, ἐνῶ στίς περισσότερες ἀπ' αὐτές ἔχουν κτιστεῖ ξωκλήσια, πού εἶναι ἀφιερωμένα στό ὄνομά του.

Γιατί ὅμως ὁ Προφήτης Ἡλίας λατρεύεται ἀποκλειστικά ἐπάνω στίς κορυφές; Ὁ λαός τῆς Μάνης δίνει τήν ἐξήγηση ὅτι «εἶναι στά ψηλά γιά τόν καιρό καί τή βροχή».

Οἱ λόγοι ἐξηγοῦν τήν τοποθέτησή του στά βουνά καί τούς λόφους ὡς ἐπακόλουθο τῆς παράδοσης, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Ἅγιος ἐπέχει τή θέση τοῦ νεφεληγερέτου καί κεραυνίου Διός τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ παράδοση αὐτή ὅμως κατά τόν πατέρα τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας Νικόλαο Πολίτη πηγάζει πέρα ἀπό τήν ἀρχαιοελληνική ἐποχή. Μέ τόν Ἥλιο ἔχει ἄμεση σχέση καί ὄχι μέ τό Δία. Αὐτό δείχνει ἡ ταύτισή του κατά τό ὄνομα. Ἡ σχέση του μέ τό Δία εἶναι ἔμμεση, λόγω τοῦ ὅτι ὁ Δίας ταυτιζόταν καί αὐτός μέ τόν Ἥλιο καί, σάν θεός τῶν μετεωρικῶν φαινομένων, λατρευόταν ἐπάνω στίς κορυφές, πού ἦταν οἱ καταλληλότερες τοποθεσίες γιά τή λατρεία καί αὐτοῦ τοῦ Δία καί τοῦ Προφήτη Ἡλία.

Μετά τόν ἐκχριστιανισμό τους οἱ Ἕλληνες

ἀντικατέστησαν τή λατρεία τοῦ θεοῦ Ἡλίου μέ αὐτή τοῦ Προφήτη Ἡλία. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐξηγοῦνται καί οἱ φωτιές, πού ἀνάβουν οἱ χριστιανοί στίς 20 Ἰουλίου ἐπάνω στίς κορυφές.

Καί ὅπως κατά τήν ἀρχαιότητα γίνονταν θυσίες ἐπάνω στούς βωμούς τοῦ Δία, ἔτσι καί τώρα σέ πολλές περιπτώσεις θυσιάζουν κυρίως κοκόρια (ἀλεκτοροθυσίες) στά ἐκκλησάκια τοῦ Προφήτη Ἡλία.

Ἐπάρχουν ὅμως ἀκόμα καί δύο ἄλλες παραδόσεις πρὸς ἐξήγηση τῆς ἀποκλειστικῆς λατρείας τοῦ Προφήτη Ἡλία ἐπάνω στίς κορυφές, σύμφωνα πάλι μέ τό Νικόλαο Πολίτη.

Κατά τή μία, ὁ Μωάμεθ διώκει τόν Προφήτη Ἡλία καί στόν κάμπο τόν καταφθάνει, ἀλλά στίς κορυφές τῶν βουνῶν, ἀδυνατεῖ νά τόν ἀκολουθήσει καί ὁ Προφήτης βρίσκει ἐκεῖ καταφύγιο. Γιά τό λόγο αὐτό κτίζουν ἐκεῖ πρὸς τιμῆ τοῦ ἐκκλησάκια.

Κατά τή δεύτερη παράδοση, ὁ Προφήτης Ἡλίας ἦταν ναύτης, ὁ ὁποῖος ἐξαιτίας τῶν ταλαιπωριῶν καί τῶν κινδύνων βαρέθηκε τή ναυτική ζωή του καί ἀποφάσισε νά τήν ἐγκαταλείψει καί νά βρεῖ ἕνα τόπο, τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοικοι νά ἀγνοοῦν καί πλοῖα καί θάλασσα, γιά νά ἐγκατασταθεῖ σ' αὐτόν.

Ἀφοῦ ἔβαλε ἐπάνω στόν ὦμο ἕνα κουπί, περιφερόταν ἀπό τόπο σέ τόπο καί ἐρωτοῦσε, ὅσους συναντοῦσε, τί ἦταν αὐτό πού κρατοῦσε. Ὅταν ἀπαντοῦσαν ὅτι ἦταν κουπί, προχωροῦσε ψηλότερα, ὥσπου συνάντησε ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι μὴ ἔχοντας δεῖ ποτέ κουπί ἀπαντοῦσαν ὅτι εἶναι ξύλο. Ἐγκαταστάθηκε λοιπόν ἐκεῖ «γιά τοῦτο τόν Ἀϊ-Λιά τόν βάνουν πάντα στα ψηλῶματα».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ, *ΕΛΛΑΣ*, τόμος Α', ἐκδόσεις Χρήστου Γιοβάνη, Ἀθήνα 1969.
- ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, «Οἱ παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», τόμος Α', ἐκδόσεις ἐφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ*, Ἀθήνα 2015.

Βιβλίο-παρουσιάσεις

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ ΟΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΠΙΣΤΟΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ Μαρτυρίες τοῦ Πουκεβίλ

Ἐκδ. ΛΕΙΜΩΝ, Ἀθήνα 2021, σελ.98

Ἀπό τίς ἐκδόσεις «Λειμών» (Νικηταρᾶ 2-4, Ἀθήνα) κυκλοφόρησε πρόσφατα τό βιβλίο, μέ τόν παραπάνω τίτλο, τοῦ Χαρίλαου Γκούτου, ὁμοτίμου καθηγητή τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου. Ἕνα ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον πόνημα, 98 σελίδων, πού παρέχει σημαντικές ἱστορικές μαρτυρίες γιά τόν τρόπο ζωῆς τῶν ὑπόδουλων ὀρθόδοξων Χριστιανῶν Ἑλλήνων, στήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ἀπό τόν Γάλλο διπλωμάτη, περιηγητή καί ἱστοριογράφο François Rouqueville (1770-1838). Ὁ Πουκεβίλ, γεννημένος στή Νορμανδία, σπούδασε ἰατρική στό Παρίσι καί ἀκολούθησε ὡς μέλος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς, τόν Μέγα Ναπολέοντα κατά τήν ἐκστρατεία του στήν

Αἴγυπτο. Στήν ἐπιστροφή του αἰχμαλωτίσθηκε ἀπό Ἀλγερινούς πειρατές, μεταφέρθηκε στήν Τριπολιτσά καί παρέμεινε ἐγκλειστος, γιά πολλά χρόνια, στίς φυλακές τῆς πόλης καί ἀργότερα τῆς Κωνσταντινούπολης. Στό διάστημα τῆς περιπέτειάς του ἔμαθε τή νεοελληνική γλώσσα, μελέτησε τά νεοελληνικά ἥθη καί ἔθιμα καί συμπάθησε τήν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Ἀπελευθερωθεῖς τό 1801, διορίσθηκε ἐκπρόσωπος τῆς Γαλλίας στήν αὐλή τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, στή Ἰωάννινα, τό 1805, συνδεθεῖς μέ στενή φιλία μαζί του, καί πρόξενος τῆς Γαλλίας, στήν Πάτρα, τό 1824. Τό 1827 ἐξελέγη Ἀκαδημαϊκός. Συγγραφέας πολλῶν βιβλίων γιά τήν Ἑλλάδα, ὑπῆρξε θερμός φιλέλληνας –μιά μικρή ὁδός στό κέντρο τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν, στήν περιοχή τῆς πλατείας Βάθη φέρει τό ὄνομά του– καί μέ τά ἔργα του συνέβαλε στήν ἀνάπτυξη τοῦ φιλελληνικοῦ ρεύματος στήν Εὐρώπη, συννηγορώντας μέχρι τό θάνατό του γιά τήν Ἑλλάδα.

Ἡ παρούσα ἔκδοση ἀναφέρεται στό βιβλίο τοῦ Πουκεβίλ, πού ἐκδόθηκε στή γαλλική γλώσσα: Voyage en Grèce (Ταξίδι στήν Ἑλλάδα, 1820 μέχρι 1826) –περιγραφή τῆς χώρας καί τῶν ἐθίμων τῶν κατοίκων– καί μεταφράσθηκε στήν ἑλληνική γλώσσα ἀπό τέσσερις μεταφραστῆς, σέ πέντε τόμους. Τό παρόν βιβλίο εἶναι κατανεμημένο σέ τέσσερις θεματικές ἐνότητες, μέ εἰσαγωγή, καί τίς ἀπόψεις, τριῶν διακεκριμένων Ἑλλήνων συγγραφέων (Ι. Πέτρου, Κ. Μοσκόφ, Χρ. Γιανναρᾶ) σχετικά μέ τίς συνθηκές ζωῆς τῶν Ὀρθόδοξων Ἑλλήνων ὑπηκόων (ραγιᾶδων), οἱ ὁποῖοι ἐπιβίωσαν, στούς χαλεπούς καιρούς τῆς δουλείας, μέ τήν ἀρωγή τῆς Ἐκκλησίας, συνδετικοῦ δεσμοῦ τῶν Χριστιανῶν στήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο, **‘Ορθόδοξη πίστη και παραπονήσεις της**, γίνεται έκτενης αναφορά στην έμμομη τών «ραγιαδών» στην όρθόδοξη πίστη, μέ τό μεγαλοπρεπές Σύμβολο του Σταυρου σούς ναούς, ανά τόν έλλαδικό χώρο, ως ταπεινούς οίκους προσευχής· άκόμη, γίνεται λόγος γιά τή φιλανθρωπία τών Έλλήνων, ιδιαίτερα τών κατοίκων τών Ίωαννίνων, όπου ό Πουκεβίλ βίωσε, γιά πολλά χρόνια, τήν ευλάβεια καί τή φιλανθρωπική διάθεση τών Ήπειρωτών, καί στίς άγαθές σχέσεις Χριστιανών καί Μουσουλμάνων στον ευρύτερο γεωγραφικό έλλαδικό χώρο. Έξυμνεΐται, επίσης, ό περίφημος θεσμός τών άρματολών καί κλεφτών, έπιβίωση τών βυζαντινών άκριτών καί άπελατών, που δημιούργησαν τά κλέφτικα τραγούδια, έφάμιλλα τών άκριτικών.

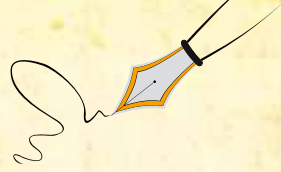
Στό δεύτερο κεφάλαιο, **‘Επίσκοποι καί ιερείς**, γίνεται μνεΐα γιά τίς διοικητικές καί δικαστικές άρμοδιότητες τών έπισκόπων, που παραχωρούνται μέ ειδικές έντολές (φιρμάνια) τής ‘Υψηλής Πύλης καί, ιδιαίτερα, τονίζεται ή παρουσία τών άξιων κληρικών, άφοσιωμένων, λόγω καί έργω, στό λειτουργήμά τους, σέ αντίθεση μέ έλάχιστους άνάξιους, τούς όποιους καί σπλητεύει.

Τέλος, στό τρίτο κεφάλαιο, **Μοναστήρια καί μοναχοί**, κάνοντας λόγο γιά τούς κανόνες του μοναχισμού καί τή λειτουργία τών μονών (άνδρικών καί γυναικείων) πραγματεύεται διεξοδικά τό ιστορικό όρισμένων μοναστηριών: τής μονής του Μεγάλου Σπηλαίου στή Καλάβρυτα τής Άχαΐας, μέ τή θαυματοργή εικόνα τής Παναγίας καί τή θεάρεστη φιλανθρωπία τών μοναχών, τής Παναγίας τής Φανερωμένης στή Σαλαμίνα, μέ τόν τάφο του Άγίου Λαυρεντίου, του Άγίου Γεωργίου στον Φενεό Κορινθίας, του Άγίου Λουκά στή Βοιωτία, τής μονής Προδρόμου στον Βελβενδό Κοζάνης, τών αιθέριων ένδιαιτημάτων τών Μετεώρων Καλαμπάκας, τής μονής Άγίου Ίακώβου στο Καλπάκι Ίωαννίνων, κ.ά.

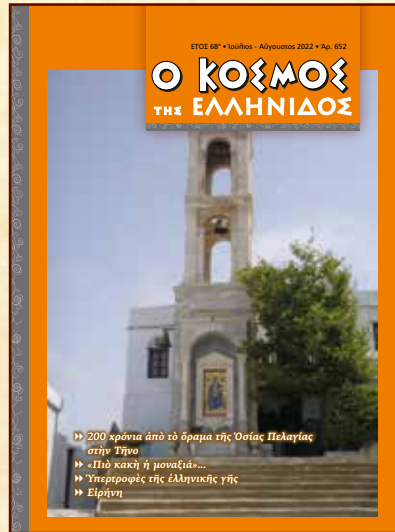
Τό βιβλίο ολοκληρώνεται μέ ειδικές περιπτώσεις μοναχών, όπως ό Κοσμάς ό Αιτωλός (1714-1779), διδάσκαλος του Γένους, ίατρομάντις του παρελθόντος, όπως ό Άπολλώνιος ό Τυανεύς τής αρχαιότητας κ.λπ.

Όλοκληρώνοντας, στο βιβλίο εκτίθεται διεξοδικά, μέ βάση τά παρατιθέμενα μεταφρασμένα άποσπάσματα, ένας πλούσιος άμπτός πληροφοριών, ευρέος φάσματος· μαρτυρίες άκρωσ αυθεντικές, όφειλόμενες σέ προσωπικές, βιωματικές έμπειρίες καί συγκλονιστικές έντυπώσεις του Πουκεβίλ, από τήν περιήγησή του σέ όλο σχεδόν τόν υπόδουλο έλλαδικό χώρο. Μέ ιδιαίτερη γνώση, ευαισθησία καί άντικειμενικότητα, παρά τήν ύπαρξη όρισμένων ύπερβολών καί άνακριβειών, μάς δίνει σφαιρικά εικόνα τής γεωγραφικής σύνθεσης, τής ζωής τών κατοίκων καί τής θρησκείας τους. Ένα τεράστιο έργο που παραπέμπει συνειρμικά στο έργο **‘Ελλάδος περιγήσεις** του Πausανία, από τή Μαγνησία τής Μικρής Άσίας (2^{ος} μ.Χ. αϊ.) καί τό όποιο ό κ. **Γκοΰτος** άναπλάθει, μέ έκπληκτική δεξιοτεχνία, άξια θερμών συχαρητηριών, ώστε ή συγκεκριμένη έκδοση νά άποτελεΐ προσφιλές άνάγνωσμα γιά τό ευρύτερο άναγνωστικό κοινό καί, ιδιαίτερα, γιά τούς διδάσκοντες καί διδασκομένους στην έκπαίδευση καί χρησιμη ιστορική πηγή γιά τούς ιστοριογράφους.

**Άναστάσιος Άγγ. Στέφος, δ.φ.
Έπίτιμος Σχολικός Σύμβουλος Δ.Ε.**

Ή αξίζει νά διαβάσετε

Τό μηνιαίο Όρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στόν έλληνικό λαό.

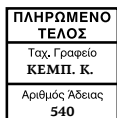
Περιοδικό με ιστορία μεγαλύτερη τών 50 έτων, πού άπευδύνηται στή γυναίκα, στήν πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Τό περιοδικό γιά την Έπι-στήμη, τά Γράμματα και την Τέχνη, με τό ένδοξο παρελθόν και τό δυναμικό “παρών” στις μάχες του κατά τού ύλισμου και της άπιστίας.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως” – με τόν ένδουσιασμό της νεότη-τας και τή σφραγίδα της πίστης και της παιδείας.

Τό μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεί από τό 1946 – ένας πολύτιμος πνευμα-τικός φίλος γιά τά Έλληνό-πουλα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Χριστιανικής Ένώσεως Έκπαιδευτικών Λειτουργών

- **Σπυρ. Καλλιάφα:**
ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΥ ΟΡΜΗΣ _____ 3,00 €
ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ, ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ & ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 3,00 €
ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΠΡΩΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΤΗ έκδοσις Γ΄ _____ 5,00 €
- **Γ. Θ. Κολιτσάρα:**
ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ τόμοι Β΄ & Γ΄ έκαστος _____ 6,00 €
Η ΑΠΑ ΓΡΑΦΗ ΔΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ _____ 3,00 €
Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ _____ 10,00 €
- **Β. Χαραλαμποπούλου:**
Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ _____ 3,00 €
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ _____ 3,00 €
ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ _____ 3,00 €
- **Μ. Debesse:**
ΣΤΑΘΜΟΙ ΑΓΩΓΗΣ _____ 5,00 €
- **G. Allport:**
ΤΟ ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ _____ 6,00 €
- **Ίωάν. Άντωνίου:**
ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΜΕΝ ΤΑΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ ΑΠΟ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ _____ 3,00 €
- **ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.Λ.:**
ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ ΜΑΣ _____ 6,00 €
Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ _____ 6,00 €
Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ _____ 6,00 €
Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΟΥ _____ 6,00 €
Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ _____ 6,00 €
ΟΔΗΓΗΤΙΚΗ, ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ _____ 6,00 €
ΤΑ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ _____ 6,00 €
ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ _____ 6,00 €
ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ _____ 6,00 €
ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ _____ 6,00 €
ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ _____ 6,00 €
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ _____ 6,00 €
Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΑΠΟΤΥΧΙΩΝ _____ 6,00 €
ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ _____ 10,00 €
ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ _____ 10,00 €

